

Ankara'da Havuzbaşları: 1923-1950*

Ankara Poolsides: 1923-1950

Mehtap TÜRKYILMAZ

Editör, Ankara Araştırmaları Dergisi, Ankara
mturkyilmaz@ku.edu.tr

Öz

Çalışmada, başkent oluşuyla birlikte Ankara'da havuzbaşlarıyla oluşturulmaya başlanan sosyalleşme mekânlarının belleklerdeki yeri, dönüşümü; konuyla ilgili arşiv taraması (dönemin gazeteleri, dergiler ve fotoğraf arşivleri) ve yayımlanmış anılarla birlikte incelenmektedir. Bu taramalardan edinilen bilgiler, ayrıca yaşları 70 ve üzeri Ankaralılarla yapılan söyleşiler ile de desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Havuzbaşı, Meydan kurgusu, Kamusal alan, Sosyalleşme, Ankara

Abstract

We examine the socialization spaces that were created by fountain pools with the proclamation of Ankara as the capital city of Turkey in terms of the transformation and the place of these areas in memories by searching archives (such as newspapers, periodicals and photograph archives of the period) and published memoirs.

Keywords: *Fountain poolside, Space construct, Public space, Socialization, Ankara*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 16 gün önce, 13 Ekim 1923'te gününde başkent ilan edilen ve o dönemde kuru bir bozkır kasabası olarak tanımlanan Ankara, başkent oluşundan sonraki Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan 10 yıllık zaman diliminde cumhuriyetin örnek başkenti olmuştur. Cumhuriyet'le birlikte yeniden kurgulanan kentin dokusuna paralel olarak modern yaşam da kurgulanmıştır. Yani Atatürk'ün "yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet" (C.H.P. 4ncü Büyük Kurultay

Görüşmeleri Tutulgası, 1935, s.15) sözleriyle özetlediği Türk devriminin getirdiği modern yaşama ve modernleşme sürecinin tohumlarının atılacağı ülkenin tasarımı-na Ankara ile başlanmış ve başkent in tüm ülkeye model olması planlanmıştır.

Modernleşme sürecinin başlatıldığı başkentte yeni bir yaşam şeklini de oluşturmak amacına hizmet edecek kent planlamalarının önemli yapısal özelliklerinden birisi de; modernitenin izlerini taşıyacak kentlerde toplumun bir araya gelip vakit geçireceği meydan kurgusudur.

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan İlişkileri Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç Dr. Melike Kaplan danışmanlığında 2013 yılında hazırlanan "Ankara'da havuzbaşları (1923-1950)" başlıklı projeden faydalanılarak yazılmıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ve Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından 1950'ye kadar olan süreçte bir kent olarak Ankara'nın gelişimi ve buna paralel olarak gelişen meydan kurgusu özelinde havuzbaşlarıyla oluşturulan kamusal alanların belleklerdeki yeri ve dönüşümü incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada, havuzbaşlarının Ankara'da kurgulanışı ile bu alanların insanların yaşantılarında nasıl bir yer edindikleri, bu havuzbaşlarının bulunduğu mekânların halk tarafından ne şekilde kullanıldıkları, kentin nerelerinde konumlandırıldıkları sorularına cevap aranmış; bu kapsamda Ankara'ya dair arşiv belgelerinden (fotoğraf, belge, görsel-işitsel materyaller), basılı literatürden (dönemin gazete ve dergileri; anı, roman, gezi türündeki yayınlardan), döneme ait anıları olan kişilerle yapılan söyleşilerden yararlanılmıştır.

Yöntem

Çalışmada, gerekli verileri toplamak ve tanımları yapabilmek amacıyla belgesel tarama yapılmış ve betimleme yöntemi kullanılmıştır. Ankara'nın havuzbaşlarının yerlerinin ve işlevlerinin tespit edilebilmesi için, 1923-1950 arası dönemin, çocuklukları ve ilk gençlik yıllarına denk düşüğü, yaşları ortalama 70 ve üzeri olan 10 kişi ile de yapılan-mamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ankara: Bir Modernleşme Projesi

Çağdaş Türkiye'nin kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk ve Ankara belirleyici öneme sahiptir. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin örgütlenmesi, Cumhuriyet'in kuruluşu ve reformların yaşama geçirilmesi Atatürk liderliğinde gerçekleşmiştir. Ulusal egemenliğe dayalı Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından Cumhuriyet'in ilanına ve çağdaşlaşma atılımlarının yapılmasına kadar bütün önemli kararlar Ankara'da alınmış ve oradan yurda yayılmıştır (Gençkaya, 2008, s.9).

Ankara'nın büyük önderimiz Atatürk ile birlikte çağdaş Türkiye'nin kuruluşunda belirleyici öneme sahip olması, şüphesizki Milli Mücadele döneminin başından itibaren bu sürece destek oluşundan kaynaklanmaktadır. Dönemin gazetelerinden *Vakit*'in yazarı Ahmet Emin'in, Ankara ve İstanbul isimli makalesinde:

Ankara'nın Millî Mücadele'deki rolü çok büyüktür. Bu rol Türk azminin de bir sembolü haline gelmiştir ve her zaman hafızalarda yer alacaktır. Dolayısıyla

da Ankara'da kurulacak bir hükümet, yeni bir zihniyetle, kalkınmayı daha kolay sağlayacak ve buradan Anadolu'ya daha kolay ulaşacaktır... (Kartal, 2013, s. 80).

sözleriyle de ifade ettiği gibi, Ankara, halkının Milli Mücadele'ye verdiği büyük destek ile Atatürk'ün gönlünde yer etmiştir. Şenyapılı da (2003, s.28) Ankara'nın başkent olarak seçilmesini, Ankara halkının Milli Mücadele'ye ve Atatürk'e gösterdiği sıcak ilgiyle alakalı olduğunu Lord Kinross'un satırlarıyla desteklemektedir:

Kemal, Ankara'yı, şehir ve dolaylarındaki halkın milli ülküye karşı gösterdikleri bağlılık yüzünden kendine merkez olarak seçmişti. Ankara Jön Türk ihtilali zamanında da, halkı daha müteassıp olan Konya'dan ve -Kemal'in merkez olarak düşündüğü, fakat İstanbul'a ve Batı etkisine çok yakın olmasında dolayı vazgeçtiği-Eskişehir'den daha üstün bir yurtseverlik göstermişti. Halkı bakımından, Ankara, Anadolu'nun en güvenilecek yerlerinden biriydi. Ankaralıların heyecanlı karşılayışı, Kemal'in bu seçmeyi yapmakta haklı olduğunu gösterdi.

Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara adlı kitaplarında Ankara'nın tarih boyunca önemli yollara kavşaklık etmesi, çevresel, askeri, tarımsal üstünlüklere sahip olması bakımından büyüleyici sıfatını hak etmesinin (2005, ss.19-20, s. 379) yanı sıra Ankara halkının inandığı için Kurtuluş Savaşı'na destek verdiğini belirtirler. İşte verdikleri bu destek, Ankaralı'ya Tekeli'nin de üç maddede anlattığı (1994, s.148), özetle cumhuriyetin başarılarının simgeleştirileceği, modern, çağdaş batı yaşantısının sürdürüleceği tüm ülkeye örnek bir başkentte yaşama ödülünü getirmiştir.

Kurulan modern kentle birlikte modern vatandaş olacaktır. İşte bu modern kenti ve modern vatandaş Cantek (2003, s. 227), Burhan Asaf'ın erken cumhuriyet döneminde yazdığı ve adeta bir "manifesto" niteliğini taşıdığını belirttiği "Ankaralı" adlı yazısında şu satırlarına yer vererek vurgular:

Bu insan işte, medeniyet camiasının içinde yaşayan medenî bir milletin medenî bir şehrinde – şehrin hayatını, yolda mektebe giderken öğreneceği için nefes alırken bile medenî bir insan olacak ve bu insana: ANKARALI diyeceklerdir.

Ankaralının Ankara'sında bir türlü Türkçe duyulacak, bir türlü yüz yıkanacak, bir türlü sofrada oturulacak ve

şehrin manası, herkes için bir türlü olacaktır (26 Kanunusani 1929).

Aynı dönemde başkenti ziyaret ederek gözlemleyen yazar, gazeteci ve seyyahlar da cumhuriyetin ideallerinin kurgulanması sürecini güzel ifadelerle betimlediler. Örneğin Claude Farrere (1999), Ankara'da gözlemlediği modern Türk vatandaşı oluşturma sürecini, "Ankara'da derisini değiştiren bir halkı gözetleyeceğim", Berthe Georges Gaulis (Bozyiğit, 2002, s. 192'de aktarıldığı gibi) "Ankaralı olmak, bir Türk için bugün en yüksek asalet unvanı" sözleriyle özetlemiştir. Temps gazetesi adına görevle, 1922 yılında Türkiye'ye gelen ve 6 yıl boyunca Cumhuriyetin modernite uygulamalarını gözlemleyerek, izlenimlerini 1929 yılında Paris'te yayımlayan Paul Gentizon (Bozyiğit, 2002, s. 220'de aktarıldığı gibi):

Ankara ile Türkiye'de ilk kez bir kent, tamamı Türk eseri olan içinde Avrupalı gibi yaşanabilecek, yeni bir toplumun oluşturduğu ilk başkent meydana getiriliyor... Ankara'da şu sırada, çınlayan çekiç sesleri bütün dünyanın dikkatini çekecek niteliktedir. Anadolu'da kendini gösteren değişimin önemini kavramak için Küçük Asya'da bir gezi yaparak orada karşılaşılabilecek yıkık sitelere, yapısı yarı kalmış saraylara, suyu akmayan çeşmelere, çökmüş hanlara bir göz atmak yeter. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin yapıcı çabası, uyanan Asya'da görülenlerin en önemlilerinden biridir.

sözleriyle ifade etmiştir. Seyyahların da anlatılarında büyük bir hızla dönüşümünden ve inşasından bahsettikleri Ankara, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Milli Mücadele'nin başladığı yıllarda bir bozkır kasabası görünümündedir. Ayrıca yaşanan sıtma salgını halkı kırıp geçirmiş ve kentin büyük bölümünün yanıp kül olduğu iki büyük yangın yaşanmıştır. Başkent ilan edilişiyle Ankara bulunduğu bu durumdan modern bir kente başdöndürücü bir hızla erişmiştir.

Modernite ve Ankara

Modernitenin bir uygulaması olarak kurgulanan başkentin dokusunda sosyal yaşamın önemli bir unsuru olan kamusal alanların yaygınlaştırılmasına da büyük önem verilmiştir.

Modernite kavramı, Vikipedi'de ("Modernite", 2013) Avrupa'da yaklaşık olarak 17. yüzyıl civarında ortaya çıkan, zamanla tüm dünyaya yayılan toplumsal değerler sistemine ve organizasyonuna verilen isimdir. Genel anlamda gelenek ile karşıtlık ve ondan kopuşun; bireysel,

toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümü ya da değişimidir." şeklinde tanımlanmaktadır. Marshall Berman (2013, ss.28-29) 'modern hayatın girdabı' diye nitelediği bu dönüşüm ve değişimi besleyen kaynakların; büyük keşifler, hızlı kentleşme, kitle iletişim sistemleri, gün geçtikçe güçlenen ulus-devletler; kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için direnen insanların kitlesel toplum hareketleri olduğunu belirtir. Berman'a göre, insanları modernleşmenin öznesi yapan, onlara dünyayı değiştirmek için güç veren ve onları girdaptan çıkartıp bunu kendilerine malettirmeyi amaçlayan çeşitli görüş, düşünce ve değerler modernizmdir. Atatürk'ün Türk halkını örgütleyerek kazandığı Kurtuluş Savaşı sonrası modern başkent ve modern insan kurgusu, tam da bu tanımlamaya uyumlu olarak bir modernite uygulamasıdır. Bir anlamda modernite, eskiyle bağlarını kopararak yeniyile ilişki kurmayı ifade eder. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da eskiden kopuş sözkonusudur. Feroz Ahmad'ın (2014, s. 11),

Kuşkusuz her ulusun tarihinde süreklilik gösteren bir çizgi vardır ve geçmişten tam bir kopuş nadiren görülür. Ancak, dönüm noktalarını gözden kaçırmamak önemlidir. Bu özellikle Türkiye örneği için geçerlidir. Bu ülkede, özellikle Cumhuriyet'in kurucuları geçmişten kopmak için sürekli çaba göstermişlerdir. Atatürk, kurmakta oldukları rejimin, Osmanlı Devleti'yle hiçbir ortak özellik taşımadığını ve çürümüş geçmişten tam bir kopuşu ifade ettiğini vurgulardı.

sözleri de aslında bu fikri destekler niteliktedir. Yani, Cumhuriyetle birlikte Ankara ölçeğinde kurulmaya başlanan yeni kentte oluşturulan modern yaşam, modernite uygulamasının yaşama geçirilmesidir. İşte bu modern yaşamın önemli göstergelerinden biri de kamusal alanlardır.

Kent Kurgusu ve Kamusal Alanlar

"Karl Marx, kenti üretim araçlarının, ticaret mallarının, gereksinimlerin toplanmış olduğu, yüksek zevklerin temsil edildiği yer olarak tanımlarken; Emile Durkheim kenti, işbölümü ve dayanışma kavramları ile ilişkili olarak ele alır. Ruşen Keleş, kenti, "sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı, pek az kimsenin tarım kesiminde çalıştığı, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve komşuluk birimlerinden oluşan bir yerleşme birimi" olarak tanımlar. Ergin'e göre ise kent "insanları kırsal yaşam tarzından farklı ve yeni bir yaşam biçimine hazırlayan ve zorlayan bir yapı/

organizmadır.” (Türkyılmaz ve Ayaokur, 2014, s. 261 ‘de aktarıldığı gibi).

Marks'ın, yüksek zevklerin temsil edildiği; Keleş'in, toplumun çalışma, dinlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı; Ergin'in ise farklı ve yeni bir yaşam biçimine zorlayan birer yapı olarak tanımlarının içinde yer alan kentin, dinlenmeyi, yeni bir yaşam biçimini ve yüksek zevklerin temsilini sağlaması, kent kurgusunun öneminin de ifadeleridir. Sargın (2002, ss. 9-10) kent kurgusunda kamusal alan ve modernite ilişkisini şöyle kurmuştur:

...Aydınlanma'yı adeta bir *milat* kabul eden Habermas'a göre, kamusal alanın bütün bu tarihsellik içerisindeki temel ödevi, çoğulculuğu öncelikli ele alması, politik ancak demokratik bir sahneyi işlevsel kılmasıdır. Öte yandan, en yalın haliyle kamusal alan, bütünleştirici ve olumluyıcıdır ve gerçek cismi varlığını, burjuvanın örgütlediği kentlerde bulur: Dolayısıyla kamusal alanı, burjuva-demokratik kentle özdeş kabul etmek ve tarihsel dönüşümünü kentlerin tarihiyle birlikte açıklamak gerekir. Bu anlamda kamusal alan ve modernite projesi arasındaki örtüşüklük de, kente göndermeyle birlikte yeniden kurgulandırılmayı bekler.

Kent kurgusunda kamusal alan ve modernite ilişkisini bu doğrultuda kurmak mümkündür. Modern kentlerin kurgusunda mutlak gerekliliği olan kamusal alanlar Gökğür'e göre kültürü, dini ya da sosyal statüsünden bağımsız olarak her bireye sunulmuş alanlardır (2008, s. 11). Kamusal alanlar, insanların dinlenme, eğlenme, biraraya gelme ihtiyaçlarını karşılamalarının yanı sıra kolektif bir bellek oluşumunu da sağlarlar.

Kamusal Alanların Tarihçesi

Tarihsel sürece bakıldığında “Antik Yunan'da ilk kamusal alan bir toplanma yeri olan ‘akropol’ dür. Daha sonradan geç Yunan döneminde ‘kamusal alanları oluşturan ‘agora’lar, kamusal fonksiyonların gerçekleştiği alanlardır.” (Gökğür, 2008, s.24). Gökğür'e (2008, ss. 25-26) göre “antikçağ Roma kentlerinde ‘agora’nın yerini ‘forum’lar almış, bu dönemde bu alanlar birer müzakere alanı olmaksızın çıkıp kentliler için bir eğlence alanına dönüşmüştür.”

Rönesansın ergin dönemlerinde, kentsel estetiğin parçaları olarak gösterişli yapılar, vistalar, geniş ve düzgün bulvarlar kullanılmıştır (Günay ve Selman, 1994, ss. 286-287). Erdoğan'a göre Barok dönemde kentsel dokuda süsleme biçimindeki abartı altın dönemini yaşamış, büyük, yoğun bezemeye sahip yapılar ile yolların oluşturdukları uyumlu

birlikte dönemde dış mekân ve bahçe olgusu önem kazanmıştır (2006, s.71)..

19. yüzyılda “Hausmann'ın hijyen teorilerine dayalı, yeni bir cadde ve sokak anlayışı ortaya çıkmıştır. Geniş tretuarlar, meydanlar, tiyatro alanları, ağaçlar, sokak lambaları bu anlayışı desteklemiştir. ...1914-18 savaşıdan sonra kamusal alanlar farklılaşma göstermiştir. Kentler sanayi şoku altında değişim gösterirken, kamusal alanlar karşılaşma, kendiliğinden gelişen ilişkiler alanına dönüşmüştür (Gökğür, 2008, s.27).

Avrupa'da Barok dönemi ile birlikte dış mekânlarda bahçe ve heykel olgusunun öne çıktığı dönemlerde Osmanlı'da ise “meydan sözcüğü, şehir içinde ya da dışında yer alan, pazar kurulan, spor ya da çeşitli açık hava etkinliklerinin yapıldığı yerler olarak kullanılmıştır.” (Özkan, 1999, ss. 48-49). Özkan'a göre toplum yapısında Bizans Dönemi'nden kalan etkilerle Osmanlı'nın kent anlayışında Antikçağ'ın kamu alanlarını çevreleyen anıtlar aracılığı ile kitleleri mekânsal-kentsel bir mesajla etkileme geleneği daha Bizans döneminde terk edilmiştir.

Türkiye ise genel olarak, Rönesans ve Barok Dönemleri'nden itibaren var olan ve anıtlarla simgeleşen Batı'nın meydan anlayışına onlardan çok sonra, ancak 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde, kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti ile paralellik gösteren modernleşme hareketleriyle birlikte erişebilmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Modernitenin Simgesi Ankara

Cumhuriyetin kurulmasının ardından pek çok alanda gerçekleştirilen devrimlerle Türk halkının batılılaşması, modernleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Başkent'in imarında da bir model kent yaratma düşüncesine paralel olarak halkın da modernleşmesi, sosyalleşmesi öngörülmüş; ayrıca bir toplumsal kimlik, toplumsal bellek üretimi sağlamak için toplumu biraraya getirip, buluşmalarını sağlayacak mekân üretimlerine yani kamusal alanlara önem verilmiştir.

Zeynep Yasa Yaman'a göre modern kenti belirleyen elemanlardan en önemlisi anıttır ve bu dönemde “Halkevleri'nin amaçları arasında kentli ve köylünün biraraya geleceği varsayılan ”kamusal alan”lar yaratmak, heykel aracılığıyla halkı meydanlarda, törenlerde dolaylı olarak eğitmek, konuşturmak ve tartıştırmak, kısaca modernleşirmek düşüncesi” yatmaktadır (2010, s. 168).

Yaman'ın Avrupalı uzmanlar tarafından planlanan yeni kent anlayışında kamusal yaşantının önemli buluşma ve toplanma yerleri olarak öngörülüp önemsendiğini öne sürdüğü meydanlar ve parklarda konumlandırılan sanat eserleri, o mekânlarda insanları kendine çeken, etrafında buluşulmayı sağlayan birer işlev de üstlenirler. "Açık alanlara yönelik tasarlanan heykeller, kente estetik katkı sağlar, mekâna müdahale eder, yaşamın içerisine doğrudan katılır ve bulunduğu mekânda yaşayanları kültürel, sosyal ve psikolojik anlamda etkilemeyi ve değiştirmeyi öncelikli olarak amaçlar" (Güç, 2005, s. 26). Kurtaslan'a göre de (2005, s. 59) bir meydanda merkeze yerleştirilen bir heykel, insanları çevresine çekmektedir.

Heykel ve anıtlar çoğu zaman kentlerin simgeleridir. Kentler bu simgelerle tanınırlar. Örneğin New York denince "Özgürlük Anıtı", Londra denince "Trafalgar Anıtı", Paris denince "Eiffel Kulesi" göz önüne gelmektedir (Kurtaslan ve Hatipoğlu, 2011, s. 81). Ankara'ya baktığımızda araştırma kapsamında ele alınan havuzbaşlarından; Erken Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar ulaşmasa da bu alanda konumlandırılmasıyla Kızılay Meydanı'nın havuzbaşı olarak anılmasını sağlayan superili havuz da o dönem başkent için bir simge olmuştur.

Ankaralının Kamusal Alanlarla Sosyalleşmesi

Ankara'daki kamusal alanlar, 1925 yılında Lörcher Planı'nın uygulamaya konulması ve özellikle Yenişehir'in imarından sonra oluşmaya başlamıştır. Bu plana acilen başvurulmasının en önemli gerekçelerinden birisi, başkent ilan edilmesinden sonra Ankara'da hızla artış gösteren nüfusun konut sıkıntısıdır.

Lörcher Planı'nın uygulamaya konulmasıyla hızlı bir şekilde Bulvar üzerindeki ilk konutlar Sıhhiye çevresinde yapılaşmaya başlar. Sıhhiye o zamanlar Yenişehir ve Kızılay'a giriş görevi görmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ticarî ve idarî aktiviteler için özellikle Hâkimiyet-i Milliye Meydanı kullanıldığından, yeni kurulan Yenişehir'in belirli bir süre izole edilmiş olduğundan Cüneyt Arcayürek (1983, ss. 33-34) çocukluk anılarında bahsetmekte, buradan adeta yabancı bir kent parçası gibi söz etmektedir:

Toplumsal yapı açısından Ankara adeta ikiye bölünmüştü. Sağlık Bakanlığı ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi arasında demiryolu köprüsünün Yenişehir yanı, erişilmesi oldukça zor, kentin ayrı bir köşesiydi. Kentin, büyük sayıdaki insanları ise köprü'nün 'öte yanında', Ulus alanı yörelerinde yaşardı. Özellikle

çocukluk günlerimizde 'köprü'nün öte yakasına' sızmaya çalışırdık. Belki davranışlarımızdaki hoyratlıktan, belki de o düzeydeki yaşamın getirdiği alışkanlıklara uygun düşmeyen tutumumuzdan olacak 'köprü'nün öteki yakasındaki çağdaşlarımız bize biraz tuhaf gözle bakarlardı. Başka dünyalardan gelmiş insanlar gibi süzerlerdi.

Bu dönemde Yenişehir'in, birbirlerinden 40-50 metre uzaklıkta ayrı bahçeli evlerinden oluşmasından dolayı burada henüz bir sosyalleşme görülmemektedir. Bu durumu Karaosmanoğlu (1991, ss.149-150) şöyle tasvir eder:

Yenişehir'de bütün evler, sanki, bir benlik ve benlikçilik kalesi gibidir. Etrafı bahçe duvarlarıyla çevrilmiş ve birbirinden en az kırk elli metre uzakta duran bu evler, dışardan bakan herhangi bir müşahit gözüne her şeyden evvel birer egoizm yuvası şeklinde görünür. Bellidir ki, burada bir cemaat, ne de bir mahalle hayatı teessüs edebilmiştir. Her aile kendi fildişi kulesi içine çekilmiştir. Bu yüzden, Yenişehir, daimi bir sessizlik ve ıssızlık içindedir.

1927 yılında açılan Ankara İmar Planı yarışmasında birinci olan Hermann Jansen'in planı ise 1928-1932 yılları arasında devreye sokulur. Yeni şehir planının uygulamaya konulmasıyla beraber, başkent'in önemli kamusal alanlarından olan Hürriyet Meydanı da oluşur.

Jansen Planı'yla birlikte Yenişehir'in idari merkez olarak seçilmiş olması, yeni bürokratların yaşadığı konut alanlarının da bu alanda yoğunlaşmasını; ardından birer kamusal alan olarak Gençlik Parkı, Hacettepe Parkı, Stadyum, Hipodrom ve Yenişehir'in odağına konumlandırılan Kurtuluş, Zafer ve Kızılay Meydanları, Havuzbaşı, Güvenpark ve Atatürk Bulvarı'nın bu civarda kurgusunu da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet rejiminin yerleştirmeye çalıştığı modernite ile birlikte Ankara'nın bu kamusal alanları; Karaosmanoğlu'nun ifade ettiği fildişi kulelerine çekilmiş, birbirinin ızdırabından ya da mutluluğundan habersiz bir şekilde kendi kabuklarında yaşayan bu çekingen insanları, evlerinden yani özel alanlarından çıkararak onları buluşturucu birer platform olmuşlardır. Aytaç'a göre de (2007, s. 203) modernite ile birlikte; insanların evlerinde, özel alanlarında hissettikleri aidiyet, güven, bağlanma hislerini kamusal alanlar doldurmakta ve insanlar zamanlarının önemli bir kısmını bu alanlardaki kültürel ve sanatsal etkinliklerle geçirmektedirler.

Belleklerde Kalan Modernite İmgeleri: Ankara'nın Havuzbaşları

Modern ve örnek başkent Ankara'nın kurgusu kapsamında kentte oluşan ve yukarıda da bahsi geçen kamusal alanların dışında, bu çalışmanın kapsamında ele alınacak olan havuzbaşları da bir dönem varlıklarıyla çevrelerinde kamusal alan oluşturmuşlar ve dolayısıyla toplumsal belleğin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.

Gökgür (2008, s. 51) kamusal alanların sosyal bellek ve kentsel kimliğin oluşumunda önemli olduğundan; bu alanların kentlerin oluşumuna, geçmişine, gelişimine ve geleceğine referans olabilecek röper noktalarını oluşturduklarından bahseder. Konumlandıkları meydana halkla bütünleşerek onların gözünde simgeleşen, varlığıyla çevresinde buluşmaların gerçekleşmesini sağlayarak bir tür sosyalleşme vasıtası işlevi gören havuzbaşları kentsel kimliğin oluşumunda önemli rol üstlenmişlerdir. "Cumhuriyet dönemine kadar suyla çeşme başlarında ve sıtmalı derelerde karşılaşan" (Cantek, 2003, s. 287) Ankara halkının bu havuzbaşlarına olan ilgisi gerçekten olağanüstü olmuştur. Meclis bahçesi, Maliye Bakanlığı, A.O.Ç., Gençlik Parkı, Zafer I ve II parkları, Kızılay, Hacettepe Parkı ve Gençlik Parkı'nda bulunan havuzlar ailelerin sıklıkla uğradıkları, buluştukları, eğlendikleri, dinlendikleri birleştirici alanlar olmuştur.

Meclis Bahçesi ve Havuzu

1926 yılında tamamlanan İkinci Meclis binasının bahçesi, konserlerde kullanılan sahnesi ile kentin sosyal yaşantısında önemli bir yer almıştır. Halka açık olan bu bahçe, fisikiyeli havuz ile Barok peyzajına sahiptir. Bahçe içerisinde bulunan bir diğer havuz ise adını içinde bulunan nilüferlerden alan Nilüfer Havuzu'dur (Bir Zamanlar Ankara, s. 37). Bu bahçe konserler için sürekli kullanılmaktadır. Grace Ellison (1999, s. 173) bu bahçenin konserler için kullanımını kitabında bir anısı ile anlatır:

Bir öğleden sonra Meclis'e geldiğimde bando bahçede çalıyordu."Parlamentonun ciddi işlerine garip bir eşlik" diye düşündüm kendi kendime. Milletvekillerinden birine bugün resmî tatil günü mü, yoksa halifenin Malta'ya gelişinin kutlandığı bir şükran günü mü olduğunu sordum. Talihim yaver olup, tehlikelice olan bu şakamın gülümseme ile karşılanmasından sonra, İmparatorluk Bandosunun İstanbul'dan Ulusalçılarla birlikte kaçması üzerine bu bağlılıklarının tanınması ve hizmetlerinin kullanılması gerektiğini anlattı. Her gün kısa süre ile çalıyorlar.

Ellison'un anılarında bahsi geçen Meclis bahçesi (Şekil 1A-C) ve içindeki havuzlardan, bu çalışma kapsamında mülakat yapılan kişiler de bahsetmişlerdir:

Ankara'daki havuzbaşlarından ilk ve çarpıcı olanlardan bir tanesi Meclis'in arkasındaki havuzbaşlarıdır. Orası 1950'li yılların sonuna doğru halka açık bir parktı. Genellikle Yenimahalle ve o civarı otobüs bekleyenler, otobüsün geliş saatine göre o parka girer dolaşırlardı." (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Daha önceki tarihi kent merkezi olan Ulus Meydanı'na en yakın su olarak da Atatürk'ün döneminde yaptırılmış olan 2. Büyük Millet Meclisi'nin bahçesinde yine birbirlerine şelalelerle akan üç veya dört büyük havuz, balıkları ile süslü canlandırılmış, etrafı koru şeklinde ağaçlandırılmış ve suyun yeryüzüne tabii ki yapay olarak çıkarıldığı en üst bölümünde de arslan heykelleriyle plastik heykelleriyle süslenmiştir. Hatta Meclisin bahçesinde yine o havuzun çevresine yakın bronz heykeller var olduğunu da ben şahsen hatırlıyorum. (Doğu Mermerci, kişisel iletişim, 18 Aralık 2013).

Bir de benim eski meclisde de mesaim vardır biraz, o meclisde de havuz vardır. Çok güzel bir havuzdu kırmızı balıklar filan. Hâlâ duruyor zannederim, şimdi orası bir müze gibi filan oldu. Yani gece, orası üç setliydi kırmızı balıklar filan böyle gece bütçe görüşmelerinde sabaha kadar çalışırdım, sabaha kadar bülbüllerin öttüğünü hatırlarım çalışma hayatımda. Çok güzel, Ankara'nın en güzel bahçelerinden biriydi. (Bedia Yağız, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

...onun dışında en mühim havuzlardan biri 1. Büyük Millet Meclisi'nin bahçesindeki havuzdur. O cidden güzel bir havuzdu, şellale gibi böyle akardı ve epeyce büyük bir yer kaplardı. Hatta cumartesi günleri filan da onun başında bandolar veyahut orkestralar konser verirdi. İnsanlar orada çok güzel, hoşça vakit geçirirlerdi. Bu dediğim 40'la 50 arasıydı. Ama hakikaten Meclis bahçesi çok önemli bir bahçeydi. Bahçe olarak da havuz olarak da en önemli (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Ama hep kırmızı balıklar vardı havuzda (Serpil Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Çocukluğu ve gençliğinin büyük bölümü Ankara'da geçmiş olan Altan Öymen de (2002, s. 17) anılarında bu havuzdan ve içindeki kırmızı balıklardan bahseder:

Anneannemin beni gezmeye götürdüğü yerlerden biri Ulus'taki Meclis bahçesiydi. Bizim evden yürüyerek kısa zamanda giderdik... O zamanlar Meclis

Şekil 1A. II. TBMM Bahçesi ve kaskatlı havuzu, 1930.t

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1182.

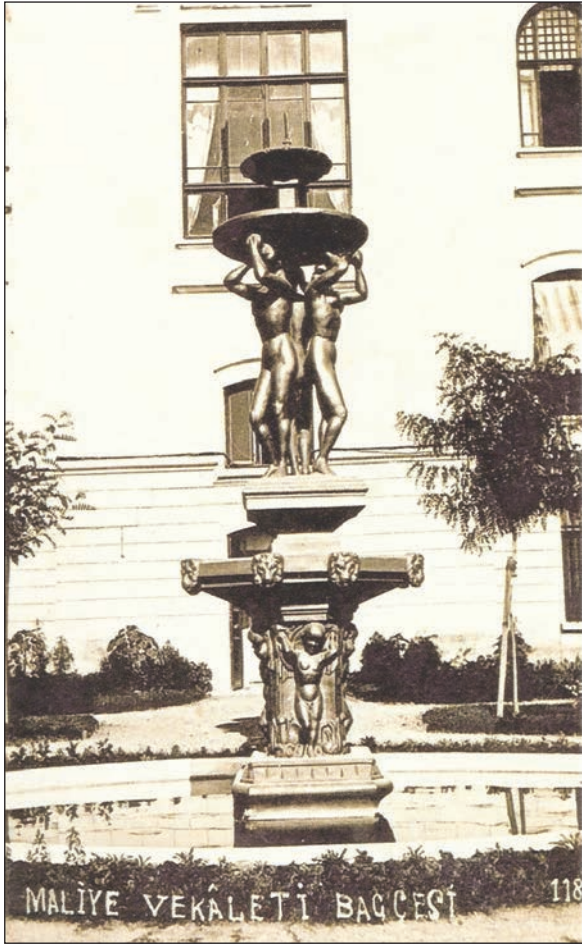
Şekil 1B. II. TBMM Bahçesi ve kaskatlı havuzu, 1933.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1644.

Şekil 1C. II. TBMM havuzu ve aslanlı heykeli, 1920'ler.

Kaynak: Korkut Erkan Koleksiyonu.

Şekil 2A. Maliye Bakanlığı bahçesindeki havuz, 1930'lar.
Kaynak: Cumhuriyetin Başkenti, 2007, s. 829.

Şekil 2B. Maliye Bakanlığı bahçesindeki diğer havuz, 1930'lar.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 2848.

o binada çalışırdı. Bahçesi de halka açıktı. Ağaçları, çimleri bakımlıydı. Birbiriyle bağlantılı havuzları vardı. Havuzların içinde kırmızı balıklar yüzerdi. Benim balığı ilk görüşüm oradadır. Hatta, galiba bir süre tüm balıkları kırmızıdır sanmıştım. Akşam üstleri bahçeye bando gelir, müzik çalardı. Halk, kadınlı çocuklu, etrafında toplanır dinlerdi.

Mülakat yapılan kişilerden Arkeolog Doğu Mermerci'ye göre su ve plastik sanatın yani heykelin birleştiği alanlar, insanların ilgisini çekmesi, kenarında toplanmaları ve dinlenebilmeleri için çok daha etkili unsurlardır. Altıntaş ve Eliri (2005, s. 67) de "Kamusal sanat, artistik ve kentsel değerlerin korunması, geliştirilmesi ve kentsel mekânda kişiler arası iletişimin ve insan çevre etkileşiminin olumlu hale getirilmesinde kullanılan bir araçtır. İnsanların kamusal mekânları kullanmalarını ve o mekânlardan zevk almalarını sağlar" sözleriyle bu fikri desteklerler.

Maliye Bakanlığı Havuzları

Ulus-Kızılay ekseninde bahsi geçen TBMM'nin bahçesinden biraz daha geride ise Maliye Bakanlığı'nın arka bahçesi heykelli havuzlarıyla dikkati çeken bir park olarak düzenlenmiştir. Burada iki heykelli havuz konumlandırılmıştır (Şekil 2A,B). Maliye Bakanlığı'nın 1930'da çekilen fotoğraflarında bahçede 3 adet heykelli havuz görülmektedir (Şekil 3). Ancak bu heykeller görüşmecilerimizin anılarında fazlaca yer edinmediğinden ve yakından çekilmiş dönem fotoğraflarından sadece iki tanesinin takibi yapılabildiğinden üçüncü havuz hakkında bilgi edinilememiştir.

Şekil 3. Maliye Bakanlığı havuzlarının birarada görünüşü, 1930'lar.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0955.

Günümüzde Maliye Bakanlığı'nın arka bahçesi tellerle kapatıldığından dolayı kolaylıkla görünmeseler de heykelli havuzlar halen aynı yerlerinde durmaktadırlar (Şekil 4A,B).

Maliye Bakanlığı'nın inşası, *Bir Zamanlar Ankara* kitabında (1994, s. 65) şöyle anlatılır: "Taşhan'ın Çankırıkapı yönünde kağnıların ve develerin konakladığı çukur bir alan vardı. Çukurluğa hakim setin üzerinde İğneci Camii, Ankara'nın ilk telgrafhanesi ve Hükümet Konağı yer almaktaydı. Bu alana Cumhuriyet Hükümeti'nin ilk resmi binalarından olan Maliye Bakanlığı inşa edildi." Binanın

inşa edildiği bu alan 1920'li yılların başında Kağnı Pazarı olarak tanınmaktadır.

Maliye Bakanlığı'nın park olarak düzenlenen arka bahçesinin yanı sıra binanın önü de fiskeyeli bir havuz ile süslenmiştir (Şekil 5). Görüşmecilerimizden Doğu Mermerci bu havuzu şöyle anlatmıştır:

Osmanlı Dönemi'ndeki hükümet binasının önündeki meydana Maliye ve Valilik bugünkü Maliye'ye ait tarihi bina ile eski valilik konağının önünde Belkis diğer adıyla Jülyen

Şekil 4A,B. Maliye Bakanlığı Havuzları, 2013.
Fotoğraf: Duygu Kevser Ülger.

Şekil 5. Maliye Bakanlığı ön bahçesi ve bugün de aynı yerde bulunan havuzu.

Kaynak: Korkut Erkan Koleksiyonu.

Sütununun hemen altında bir havuzumuz daha var. Onun da kent peyzajına uzun yıllar büyük katkısı olmuş. Çok canlı çok güzel sanatlı bir mimariye sahiptir o. Mermerlerle süslü, konturları çok güzel yapılmış, itinayla yapılmış bir havuzdur. Aktif olarak uzun uzun uzun yıllar kullanıldı. Bugün ne durumdadır bilemiyorum. Onun da ortasında bir sersebil değil de işte fiskiyeli bir havuz göbeğinden başka bir heykeltraşlık eseri yok. Ama işte kent peyzajına büyük katkı ve yaşayan kent halkına anılarıyla katkıda bulunmuş bir havuz. Ancak etrafında öyle halka açık banklar, kanepeler olmadığı için ancak kuşlara hizmet veya göze hitap eden bir havuz olarak anılarımızda yaşamaktadır (Kişisel iletişim, 18 Aralık 2013).

A.O.Ç. Karadeniz ve Marmara Havuzları

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Meclis bahçesindeki havuzbaşının kullanımda olduğu yıllarda Ankaralıların sıklıkla uğradıkları havuzlardan iki tanesi ise Atatürk Orman Çiftliği içinde yer almaktadır: Karadeniz ve Marmara. "Türkiye Cumhuriyeti kalkınma modelinin ana fikrini sergileyen Atatürk Orman Çiftliği (A.O.Ç.), örnek bir devlet girişimi olarak, 5 Mayıs 1925 tarihinde "Gazi Orman Çiftliği" adı ile kurulur" (Alpagut, 2010, s. 241) Çiftlik alanında Karadeniz ve Marmara havuzlarının yanı sıra; Marmara ve Gazi Köşkleri, İstasyonu, Postanesi, Türk Hamamı, 10. Yıl Okulu, bira fabrikası, parklar, hayvanat bahçesi, restoranlar da bulunmaktadır ve çiftlik yeşilliği

ile kentin önde gelen gezinti yerlerinden biridir. Genişliği 102.000 dönüm olan A.O.Ç. bizzat Atatürk tarafından 11 Haziran 1937 yılına kadar yönetilmiş, Cumhuriyetin 10. yılında çiftlik arazisi 150.000 dönüme çıkmıştır.

Çiftlik arazisinde, Ankara halkına sosyal bir dinlenme ve eğlence mekânı yaratabilmek için inşa edilen Karadeniz ve Marmara havuzları, adlarını aldıkları denizlerin fiziki şekillerine sahiptirler. Bu havuzlardan, kurak günlerde tarlaları sulamakta da yararlanılmaktadır.

Yüzeyi ve kütlesi daha büyük olan Karadeniz Havuzu Ankara halkının yüzebileceği, su sporları ile uğraşabileceği, kürek çekebileceği ve etrafında güneşlenebileceği bir havuz olarak hizmet verirken daha küçük olan ve 1926 yılında inşa edilen Marmara havuzu ise, kıyısındaki Marmara Köşkü Ankara halkına ve uluslararası davetlilere bir araya gelebilecekleri bir gazino ile sosyalleşebilecekleri bir açık mekân sağlamaktadır (Şekil 6A-D). Cumhuriyetin ilk yıllarında hafta sonları kentlilerle dolup taşan Marmara Havuzu kıyısında başta Riyaseti Cumhurbaşkanlığı Orkestrası olmak üzere ve Klasik Türk Müziği ve Batı müziği üzerine çeşitli konserler verildiği bilinmektedir.

Karadeniz Havuzu, heykel ve suyun birarada kullanıldığı havuzbaşı mekânlarından birisidir aynı zamanda (Şekil 7A,B). Havuzun kenarında, birbirine bakan Barok üslubunda bir kadın ve erkek heykeli konumlandırılmıştır. Bu heykellerin, Ankara'da bir dönem önemli binaların

Şekil 6A. A.O.Ç. Marmara Köşkü ve Havuzu, 1940'lar.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0913.

Şekil 6B. Marmara havuzu ve çevresi, 1930'lar.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1648.

Şekil 6C. A.O.Ç. Marmara Havuzu, 1927.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1132.

Şekil 6D. Marmara Havuzu'nda kayıkla gezinti, 1930.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1532.

tasarımını yapmış olan Mimar Dr. Ernst Egli'nin, 19 Eylül 1934 tarihinde Riyaseticumhur Katibi Umumisi ve Kalemi Mahsus Müdürü Hasan Rıza'ya, Atatürk Orman Çiftliği hakkındaki görüşlerini yazdığı bir mektupta da yer alan önerilerinden yola çıkılarak yaptırılmış oldukları düşünülebilir:

Örnek bir çiftlik olarak tasarlanan A.O.Ç.'nin aynı zamanda halkın eğitileceği, gezip eğleneceği kamusal bir park olarak düşünülmesi gerektiğini belirten ve öneriler getiren Egli, park içinde heykele de yer veremeyi zorunlu görüyordu. Parka yüksek dövme demir dikmeleri veya heykellerle süslenmiş bir kapı ile girilmesi,

ağaçlarla, çiçek ve yeşilliklerle donatılmış alanın merkezinde heykellerle süslenmiş olan bir havuz yapılması, giderek yükselen arazinin obeliskler ve bayrak direkleriyle donatılması önerileri arasındaydı (Yasa Yaman, 2010, s.195).

Görüşme yapılan kişiler de çocukluklarında Karadeniz Havuzu'na yüzmeye gittiklerinden bahsetmişlerdir:

Bir de şey vardı o çok enteresandı, ben yüzmeye gittim ama hiç giremedim, Karadeniz Havuzu. Ona abimler giderdi, bir keresinde beni de götürdüler. Trenle giderdik oraya, iner ve yürürdük. Sen yüzemezsin boğulursun dediler, ben kenarda

Şekil 7A. A.O.Ç. Karadeniz Havuzu ve heykeli, 1936-1939.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0168.

Şekil 7B. A.O.Ç. Karadeniz Havuzu ve heykellerinin karşıdan görünümü, 1930'lar.

Kaynak: Ankara: Kara Kalpaklı Kent, 2009, s. 321'de aktarıldığı gibi.

Şekil 8. A.O.Ç. Karadeniz Havuzu'nda heykel ve çocuk, 1940'lar.

Kaynak: Oya İslimyeli Ulutin, Eski Ankara Fotoğrafları Facebook Grubu.

Şekil 9A. Karadeniz Havuzu'nun kadın heykeli Gençlik Parkı'nda, 1970'ler.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 2651.

durdum. Orası muhteşem birşeydi ve bu biraz daha entelektüel gençlerin gittiği ve yakın çevre gençlerin gittiği bir havuzdu. Bana şimdi muhteşem bir şey gibi geliyor gözlerimde. Ama maalesef Devlet Mezarlığı yapılırken kullanılmaz hale getirildi. Koruma Kurulu yıkılamayacağına karar verdi, yerinde bir karardır. Ancak Devlet Mezarlığı'nın içerisinde bir yüzme havuzu. Tabii bu koruma değil yoketme, kaderine terketme oluyor. Marmara Havuzu'nu ise bir tek tellerin ardından gördük. Çünkü istihbarat teşkilatı çok abes bir şekilde Marmara Köşkü'nü kullanıyordu. Köşkü kullandıkları zaman etrafı tel örgülerle çevriliydi. Onu da görme imkânına hiç kavuşamadık (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Bir de Atatürk Orman Çiftliği'nde de havuz vardı. Marmara ve Karadeniz havuzu vardı (Serpil Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013)

Bir de Karadeniz Havuzu vardı Atatürk Orman Çiftliği'nde. Ama bu havuz da daha çok sportifti, yüzme müsabakaları yapılırdı. İnsanlar yüzmeye giderdi Karadeniz havuzuna. Şimdi Devlet Mezarlığı olan mekân (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Daha sonra manevi boyutları da nedeniyle, fiziksel boyutları da nedeniyle ikinci sıraya anılarımın bana verdiği hafızayla söyleyecek olursak Atatürk Orman Çiftliği'nin Beştepeler'i geçer geçmez sağ tarafta bugünkü devlet mezarlığının içinde korunmakta olan Karadeniz Havuzu ki ona yapıldığı yıllarda uzun yıllar Ankara Plajı adı verilmiştir plaj özlemiyle, deniz özlemiyle. Onun hemen karşısında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Marmara köşkü yanında-

Şekil 9B. Karadeniz Havuzu'nun heykelleri Gençlik Parkı'nda halkla içiçe, 1956.

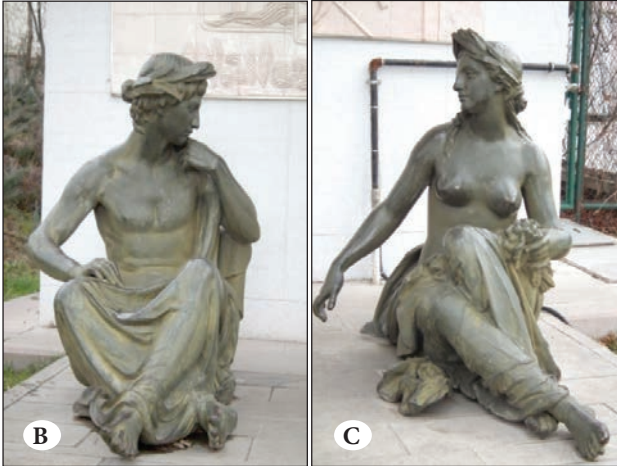
Kaynak: Oya İslimyeli Ulutin, Eski Ankara Fotoğrafları Facebook Grubu.

ki Marmara Havuzu Marmara Denizi'nin tamamı bizim olduğu için veya başka nedenlerle, Karadeniz'in bağlantısı olan sanki Karadeniz, Marmara Ankara'ya Orman Çiftliği'ne taşınmışcasına yine Marmara denizimizin planında yapılmış, kayıkla gezilebilecek ölçüde, hatta misafir konuklarını bile Atatürk orada kayıkla gezdirip ağırlamıştır (Doğu Mermerci, kişisel iletişim, 18 Aralık 2013).

Karadeniz'de havuz vardı yüzme havuzu. Oraya yürüyerek geldik, akşama kadar orada kalırdık. 2.20 yüksekliğinde bir yer vardı orada trampelen vardı trampelden atlamaya çalışırdık... Ben işte havuz anısı olarak hep Karadeniz'i

Şekil 10A. A.O.Ç. Karadeniz Havuzu'nun heykelleri belediyenin idari binası önünde, 2013. Fotoğraf: Mehtap Türkyılmaz.

Şekil 10B,C: A.O.Ç. Karadeniz Havuzu'nun heykelleri belediyenin idari binası önünde, 2013.

Fotoğraf: Mehtap Türkyılmaz.

hatırlarım.Oraya giderdik. Bazen annemizden babamızdan saklı da haber vermeden giderdik. Mayo vermezlerdi yani haberleri olmasın diye mayomuzu almazdık evden, orada kirayla mayo satarlardı.Orada kirayla mayo alır, çimer, tekrar akşam dönerdik (İbrahim Hakkı Elmadağlı, kişisel iletişim, 19 Aralık 2013).

Funda Şenol Cantek'e göre de (2003, s. 287), "özellikle Meclis Parkı'ndaki Kaskadlı Havuz ve Çiftlik'teki Marmara ve Karadeniz yüzme havuzları cazip uğrak yerleri

olmuştur. Ankaralıların bu havuzlara gösterdikleri abartılı ilgi, aydınların bir bölümünce alay konusu edilmiştir." Cantek, Aka Gündüz'ün o günlerde bu ilginin alay konusu olmasına karşılık olarak yazdığı "Havuzomanı" başlıklı yazısını da şöyle aktarır (2003, s. 287):

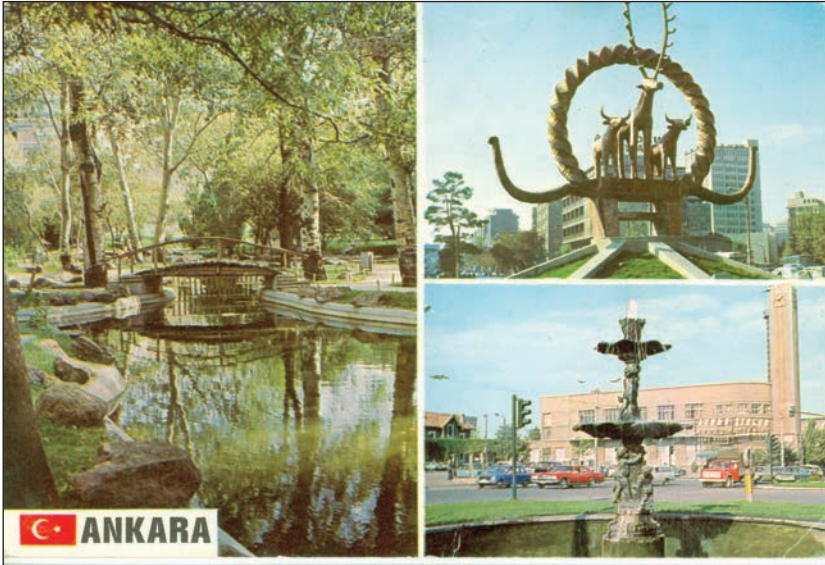
- Senin havuzomanı dediğin şey Ankara'nın hasret çektiği şeydir, havuz demek su demektir. Bu mani olmasaydı, biz bugün hareli, sihanlı, kümeli suyu belki kâselerde de görmeyecektik.
- İyi ama o havuzlardaki biçimsiz, zevksiz heykel bozuntuları da ne olacak?
- Onlar mı? Onlar da, oralarda halkın su ihtiyacını tatmine çalışan birer havuz olduğunu, senin gibi görmek istemiyenlerin gözüne zorla sokmak içindir. Biz bu havuzomanimizden ve havuzomanyakımızdan memnunuz (28 Haziran 1929).

Cantek kitabında, Aka Gündüz'ün de vurguladığı gibi, gerek havuzbaşlarında gerek meydanlarda yer alan heykellerin en az havuzlar kadar ilgi çekici olduğundan, batı medeniyetinin tarihsel mirasını sembolize eden melek, tanrı/ tanrıça, vb. figürlerin, şehre Avrupa şehirleri gibi çağdaş bir görünüm kazandırmasının yanı sıra bunların insanlara şehirdeki su kaynaklarının yerini gösteren işaretler de olduğunu belirtir. Karadeniz Havuzu daha sonra Korkut Erkan'ın da belirttiği gibi bu alanda Devlet Mezarlığı'nın kurgulanmasıyla birlikte bu alanın içinde ve dolayısıyla halkın ulaşamayacağı şekilde atıl kalır.

Şekil 11. Nemfos figürlü fiskiyeli havuz Sağlık Bakanlığı önünde, 1927.

Kaynak: Korkut Erkan Koleksiyonu.

Şekil 12A. Sağlık Bakanlığı'nın fiskiyeli havuzu gar önünde, 1970'ler.

Kaynak: Korkut Erkan Koleksiyonu.

Şekil 12B. Sağlık Bakanlığı'nın fiskiyeli havuzu İzmir Caddesi'nde, 2013.

Fotoğraf: Duygu Kevser Ülger.

İnsanlar yüzmeye giderdi Karadeniz Havuzu'na. Şimdi Devlet Mezarlığı olan mekân (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Karadeniz Havuzu dediğimiz yer şimdi orada rahmetli Turgut Özal'ın filan şeyi yapıldı, oralara giriş çıkış zorlaştı (İbrahim Hakkı Elmadağlı, kişisel iletişim, 19 Aralık 2013).

Karadeniz Havuzu'nda konumlanmış olduğu yıllarda heykeller halk tarafından çok fazla benimsenmiştir. Dönemin pek çok insanının bu heykellerle fotoğrafı mutlaka bulunmaktadır (Şekil 8, 9B).

Karadeniz Havuzu'nun heykelleri 1950'li yıllara doğru Gençlik Parkı havuzunun alt bitimine taşınmış (Şekil

Şekil 13A. Zafer Meydanı'nda Zafer Çarşısı'nın bulunduğu taraftaki fiskiyeli havuz, 1930'lar.

Kaynak: Korkut Erkan Koleksiyonu.

Şekil 13B. Zafer Meydanı'nda Hale Gazinosu'nun önü ve fiskiyeli havuzu, 1926.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1096.

Şekil 13C. Zafer Anıtı önünden meydana bakış, 1927.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0887.

Şekil 13D. Zafer II Parkı, 1940'lar (Burada da heykelinin alt kaidesi kalmış bir havuz görülmekte).

Kaynak: Korkut Erkan koleksiyonu.

9A,B) ve 40 yıldan fazla burada konumlanmışlardır. Ardından dönemin sanat anlayışı farklı belediye yönetiminin bir süre ortadan kaldırılmış, son olarak aynı belediye yönetiminin 2010 yılı Gençlik Parkı iyileştirme girişimleri sonucunda yine bu parkın sınırlarında yeni yerlerine konumlandırılmışlardır.

Bugün, belediyenin Gençlik Parkı'ndaki idari binası önünde konumlandırılmış bulunan Karadeniz Havuzu'nun kız ve erkek heykelin artık su ve insanlarla ilişkileri kesilmiş bulunmaktadır (Şekil 10A-C).

Sağlık Bakanlığı Önündeki Fıskiyeli Havuz

1920'lerin sonlarına doğru bulvarın kendisi bir sosyal mekân hâline gelmeye başlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye Meydanı ve Anafartalar Caddesi'nde yoğunlaşan sosyal aktiviteler yavaş yavaş başka meydanlar ve kamusal parklar ile bulvar üzerine de taşınmaya başlanmıştır. Bulvar üzerinde ortaya çıkan ilk meydan, Bankalar Caddesi ile Yenişehir arasındaki boş alanda yer alan İtfaiye Meydanı'dır. Burası daha önceleri hayvanların ticarî amaçlarla getirildiği Hergele Meydanı olarak da anılmıştır. Yolun karşısında bulunan geniş bataklık üzerine ilerideki yıllarda Gençlik Parkı yapılmıştır ki bu park ve içindeki havuzu da görüşme yapılan kişilerin anılarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bulvardan Yenişehir'e doğru çıkıldığında ismini Sağlık Bakanlığı binasından alan Sıhhiye Meydanı'na ulaşılır. Bugün hâlâ aynı yerinde olan Sağlık Bakanlığı'nın hemen önünde de küçük bebek heykelleriyle bir fıskiyeli havuz bulunmaktadır (Şekil 11). Dönemin dergilerinden Yedigün'de yayımlanan bir yazıda bahsi geçen havuz ve bebek heykelleri de büyük ihtimalle bakanlığın önündekilerdir:

Yenişehir'deki tren köprüsünü geçer geçmez, manzara birdenbire değişti. Yeşil tablolarından mürekkep bir galeri ile karşılaştım. Muntazam yolun ortasına, iki yanına dikilmiş olan çamlar ve akasya ağaçları, bahar rüzgarı ile sallanıyorlar. Ağaç dalları arasındaki havuz, bebek heykellerden ince bir su, tatlı bir sesle akıyor (Şevket, 1939, s. 16).

Görüşmecilerden sadece biri bu heykeli fotoğraflardan hatırladığını belirtmiştir:

Çocuk figürlü bir havuz da Sağlık Bakanlığı'nın önünde yer alıyordu. Bir tane de daha küçük çaplı olanı Orduevi'nin orada yer almaktaydı. Bu tabi 30-35'li yıllardan bahsediyorum. Onları ancak fotoğraflardan canlandırabiliyoruz (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Fotoğraf ve kartpostallardan yapılan takibe göre bu heykel buradan sonra Ankara Garı önünde konumlandırılmıştır (Şekil 12A). Ardından bir süre ortalarda görünmeyen ve belediyenin deposuna kaldırıldığı düşünülen heykel, en son bugünkü yani İzmir Caddesi'ndeki yerini almıştır. Ancak taşınmalardan dolayı büyük ihtimalle kırılmış olduğundan heykelin altındaki kaide artık yerinde değildir (Şekil 12B).

Zafer I ve II Parkları ve Havuzları

Sıhhiye (Lozan) Meydanı'ndan Kızılay yönüne giderken Orduevi'ni geçtikten sonra Atatürk Bulvarı'nın ortası sayılabilecek bir noktada yine Lörcher Planı'nda tanımlanmış olan Zafer Meydanı bulunmaktadır. Bu meydanın merkezinde, Pietro Canonica tarafından 1927 yılında tasarlanarak dökümü Torino kentinde yapılmış olan askerî kıyafetleri ile yüzü güneye dönük bir Atatürk heykeli bulunmaktadır. Ayoğlu'na göre (2010, s. 73) Zafer Meydanı" ilk planlamalarda birbirine simetrik iki yeşil alan olarak tasarlanmış ve bu şekilde uygulanmıştır. Atatürk Bulvarı'nın iki yakasında kalan alanların ilk zamanlarında ortasında daire formu, fıskiyeli bir havuz, şu anki Sıhhiye Orduevi'nin bulunduğu alanda ise kemerli cephesiyle bir Pavyon-Sergi binası Zabitan Yurdu (Hale Gazinosu) bulunmaktadır". Ayoğlu'nun tek bir fıskiyeli havuzdan bahsetmesine rağmen dönem fotoğraflarında alanın her iki yakasında da birer fıskiyeli havuz bulunduğu gözlemlenmiştir (Şekil 13A-D). Yalçın Memlük da (2009, ss. 83-84) bir yazısında bu havuzlardan bahseder:

Bu heykelin iki yan tarafında küçük birer cep parkı niteliğinde Zafer Parkları yer alır. Bulvar gezintisine çıkanların ya da bulvar üzerinde işi olanların çokça oturup dinlendikleri bu parklar, özellikle yaz aylarında tüm Ankaralıların zevkle kullandıkları, ortasında fıskiyeli havuz olan ve ışınal yollarla çevresine bağlanan yeşil odacıklardan oluşturulmuştur. Ankara'da hazırlanan ilk çizgi roman içinde şimdi altında Zafer Çarşısı üzerinde mezbelelik olan Zaferpark'taki çay bahçesi yer almaktadır. Bu park özellikle kavak ağaçları ile Bulvar'dan ayrılır, bulvar yoğunluğunda bir 'vaha' görevi yapardı. Tam karşısındaki diğer Zaferparkı başından pek çok badire geçmesine rağmen ayakta durmaktadır. Ankaralıların arasında bu parklar Zafer I ve Zafer II olarak anılırlardı.

Meydanın her iki tarafındaki havuzlar günümüzde artık olmayıp, Zafer Meydanı'nın dönüşümünü Cengizkan (2002, s. 51) şöyle özetlemektedir:

...Meydana adını veren caddenin ortasındaki Zafer Anıtı, İtalyan heykeltıraş Canonica tarafından 1927 yılında yapılmıştır. 1924 yılı ile birlikte gelişen Yeni Şehir bölgesinde, parkın batı parçasının kenarında tek katlı bir çarşı bulunuyordu. Bu yapı daha sonra Holzmeister tarafından Orduevi yapılıırken yıkılmıştır. Aynı parkın batı ucundaki yarım bodrum üzerine üç katlı Şur'a-yı Devlet yapısı, 1970'li yıllarda çok katlı Danıştay yapısı olarak yenilenmiştir. Doğu yönünde ise, yapım bilgilerine ulaşılamayan, ancak parkın ucuna 1952 yılında Emin Onat tarafından tasarlanarak inşa edildiği bilinen iki katlı gazino yapısı, daha sonra uzun yıllar Türk Hava Yolları Terminali olarak kullanılmış, önündeki parkın altına Zafer Çarşısı inşa edilmiş ve özgün yapı korunamayarak 1980 sonrası büyük bir çarşı haline dönüştürülmüştür.

Zafer Çarşısı'nın karşı tarafındaki park ise sınırları daha azalmış olarak yerinde durmakta ancak artık havuzu bulunmamaktadır(Şekil 14). Parkların heykelli havuzlarının ise akibetleri bilinmemektedir.

Gençlik Parkı ve Havuzu

Araştırma kapsamında mülakat yapılan kişilerden neredeyse tamamının belleklerinde, özellikle Gençlik Parkı'ndaki büyük havuz ile Atatürk Orman Çiftliği'nde bulunan Marmara ve Karadeniz havuzlarının, halkın büyük beğeniyle ve sıklıkla kenarında buluşulup vakit geçirilen alanlar olarak yer ettiği görülmüştür. Gençlik Parkı'nın kurulacağı alan, uzun yıllar halkın sağlığını etkileyen ve

Şekil 14. Zafer II Parkı, 2013.
Fotoğraf: Mehtap Türkyılmaz.

sıtma hastalığının yayılmasını sağlayan bir bataklık olduğundan, Cumhuriyet'in ilanından sonra hızla başlayan imar çalışmaları kapsamında, bu alan kurutulmuştur. Parkın planları Bayındırlık Bakanlığı'na hazırlanmış ve 1936 yılında inşaata başlanmıştır. Gençlik Parkı'nın tasarımında şu öğelere yer verilmiştir: "Fıskiyeleriyle büyük bir havuz, bu havuzun güneyinde sahile küçük bir köprüyle bağlanacak küçük bir ada ve gazinosu, gezinti yolları, ağaçlar, çimler, kır kahvesi, tiyatrolar, çocuk bahçeleri ve lunapark" (Demir, 2006, s.72) Erol Demir'e (2005, s. 23) göre bu parkın:

Modernleşen bir toplumda parkın pekçok işlevi üstlenmesi beklenmekteydi. Fiziksel açıdan adı kuraklıkla

Şekil 15. Gençlik Parkı ve Havuzu, 1950'ler.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi,
Envanter No: 1034.

özdeşleşen Ankara için, modern peyzaj içinde, “yeşil” ve “su” olanakları sağlayacak, kente dışarıdan gelenler için” görkemli bir simge işlevi görecek; bunun yanında modern bir rekreasyon ortamının altyapısını kurarken, toplumsal etkileşim yaratarak modernleştirici/ sosyalleştirici bir kamusal mekân rolünü üstlenecekti. Bu amaçla, gelecek kuşaklara adanan parka “Gençlik Parkı” adı verilmiş; açılışı da Gençlik Bayramı olan bir günde 1943 yılının 19 Mayıs’ında yapılmıştı.

Gençlik Parkı ve Havuzu (Şekil 15) bu çalışma kapsamında mülakat yapılan kişilerce şöyle anılmaktadır:

Halkın çağdaşlaşma ve modern yaşantıya geçişinin kentteki yansımalarından biridir, meydan ve havuzbaşları /heykelleri..Halk, 1970’lerde ailece gittiğimiz Gençlik Parkı örneğinde olduğu gibi bu havuzbaşlarını dinlenme, eğlence yani rekreasyon ve bir ferahlama alanı olarak kullanıyordu. Bu alanlarda oturuyorduk, yazın serinliyorduk, çocuklar oynuyorlardı, büyükler gazete, kitap okuyorlardı (Mehmet Tunçer, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Artık kaybolmuş ve yeni zamanların sosyo kültürel alışkanlıkları içinde bir daha asla aynı saflıkta yakalanamayacağını düşündüğüm o günler, kendine özgü bazı ritüeller içermekteydi. Örneğin Gençlik Parkı’na gidileceği kararlaştırıldığında, hazırlıklara bir gün önceden başlanırdı. Zeytinyağlı sarmalar, börekler yapılırdı. Ertesi gün güneşin tam çekilmek üzere olduğu saatte, parktaki bir çay bahçesinin havuz kenarındaki masalarından birine ailece yerleşilirdi. Garsonun getirdiği kocaman semaverdeki çay ağır ağır demlenirken, evden getirilen yiyecekler filelerden çıkarılıp masanın üzerine yerleştirilmeye başlanırdı (Gülseren Mungan Yavuztürk, kişisel iletişim, 19 Aralık, 2013).

İkincisi ise Gençlik Parkı’nın havuz parkları. Oradaki havuz parkları ikiye ayrılır. Bunlardan bir tanesi dolaşım alanını kapsayan büyük havuzbaşları. Orada gerek halk konserlerine geldiğimiz zaman gerekse arkadaşlarla dolaştığımız zaman esas olarak bütün dolaşım havuzbaşlarında olurdu. Ve ilk ana girişte kadın heykellerinin bulunduğu çok güzel şelale şeklinde bir havuzla ve dar bir havuz yoluyla başlardı. Hakikaten huzur verirdi insana bu yolda yürümek. Jansen bunu şu şekilde düşünmüştü tasarlarken insan yaşamına benzetmiş o havuzu yani şelale gibi akan giden bir yaşam sonra büyük insanlık tarihine büyük bir gölde birleşiyor ve sonsuza ulaşıyor. O havuz hakikaten farkında olmadan

bütün insanları kucaklar. Oradaki köprü de çok enteresandır. Biz hep merdiven çıkmaya alışmış bir şehirden geliyoruz. O köprü de düzdür ve insanların rahatça birbirine el uzatmasını simgelemektedir. Bu sosyal ulaşım alanlarını kapsayan havuzlardır. Bunların etrafında özellikle dar gelirli insanlar, orta gelirli insanlar semaver içmişlerdir. Daha varlıklılar ise orada Fenerbahçe restoranı vardı, oraya giderlerdi.” (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Tabi Gençlik Parkı’nı havuz olarak kabul edeceksek ki çok güzel bir havuzdur. Ben onun çok geçmişini hatırlıyorum. Orası bataklık bir yer, büyük bir alandı. Sonradan oranın Belediye başkanlığı zamanında Gençlik parkı yapılmasına karar verildi. Hatta Varlık Vergisi’nden yollarda çalışmaya getirilenler Gençlik Parkı’nın yapımında çalıştırıldı. Hatta onların içerisinde İstanbul’dan gelen dostlarım bile vardı. Bu arada tabii Gençlik Parkı Ankara’nın sosyal hayatında daha sonra çok önemli bir yer tutmuştur. O tam bahçe park olmadan evvel biz lise ortaokul talebesiyken bu mevsimlerde Ocakta Şubatta o havuzun içi suyla dolmuştu ve buz tutmuştu. Biz kestirme olsun diye 19 Mayıs havuzuna o buzlara basarak geçerdik giderdik. Bu kadar kalın buz tutardı çünkü Ankara’da o tarihlerde -28-29 derece soğuklar olurdu diye hatırlıyorum. Tabi Gençlik Parkı’nda sonradan çok büyük değişiklikler oldu. Hepimizin bildiği gibi uzun zamanlar şehrin sosyal hayatına çok büyük etkileri oldu. Her çeşit insanın vakit geçirebileceği bir mekândı. Ama şu anda Gençlik Parkı’ndaki eski tadı bulamıyoruz (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Şimdiki Gençlik Parkı’nın olduğu yerde vardı büyük bir havuz (İbrahim Elmadağlı, kişisel iletişim, 19 Aralık 2013).

Şehrin bir bakıma pergelle çizecek olursak pergelin iğnesinin battığı merkezdeki su olarak Gençlik Parkı yapay gölet veya dev havuzuyla işe başlayabiliriz. Bunun suyunun doldurulduğu, akıtıldığı bir basamaklı şelalenin iki yanında iki heykel var idi. En büyük eğlence mekânı uzuuun yıllar Ankaralılara keyifle hizmet vermiş olan, gerek çevresindeki çay bahçeleriyle gerekse kayıkla gezmeleriyle gerekse diğer eğlence mekânlarına gidiş gelişlerde su özlemine giderdiğimiz bir mekân olarak sırabasına gündemimize alabiliriz (Doğu Mermerci, kişisel iletişim, 18 Aralık 2013).

Anılardan da anlaşılacağı üzere; Ankara’da doğup büyümüş ya da sonradan yerleşmiş olsun, bu kentin pek çok

sakininin yolu bir biçimde Gençlik Parkı'na ve dolayısıyla havuzunun yanına düşmüştür ve hepsinin parkla ilgili anlatacak anıları vardır. Bu anılar kimi zaman duygusal bağlarla desteklenmektedir. Boş zamanların geçirildiği mekânların bu kadar farklılaşmadığı devirlerde bu parkın bir çeşit cazibesi ve büyüğü vardır dönem insanlarının gözünde.

Superili Havuz ve Gezileri

Yeniden Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllara geri dönecek olursak; Yenişehir'de Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bulunan tek açık alan, superili havuzun bulunduğu havuzbaşlıdır (Şekil 16). 1920'lerin ikinci yarısında çekilmiş şehir fotoğraflarının çoğunluğunda bu havuz görülebilmektedir. Büyükyıldız'ın (2009, s.97) anlatımına göre 1925-30 yılları arasında hizmet veren havuz, "sonraki yıllarda devam edecek olan havuz başı kültürünün ve eğlencelerinin başladığı yer durumundadır".

Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri taraması sonucunda, Osmanlı Arşivi'nde heykel ve havuzlarla ilgili olarak şu bilgilere ulaşılmıştır: Belgelerden 3 adedi Hariciye Köşkü'ne konumlandırılacak heykel ya da heykellerle (HR.İM., 24/29, BOA; HR.İM., 24/31, BOA; HR.İM., 227/30, BOA); biri Ankara Merkez İdasi'nin bahçesine konumlanacak havuz ile (MF.MKT., 913/12, BOA); diğeri ise yeri belirtilmeyen bir alana konumlandırılacak tunçdan bir heykelle (HR.İM., 24/27, BOA) ilgilidir. Havuz içine konumlandırılacak olan bu tunçdan, 1 metrelik ve çeşme vazifesi görebileceğinden bahsedilen

heykelin hangisi olduğunu da anlamak mümkün olamamaktadır. Ancak daha o yıllarda havuz içine heykel düşüncesinin oluştuğunu ya da bu tarzda düşüncelerin dönemin idarecilerinde zaten var olduğunu göstermesi adına önemli belgelerdir bunlar.

Superili havuzun Ankara'ya getiriliş yılının bazı yazılarda 1925 bazılarında 1928 olarak anılmasından, havuzun şehremini olarak görev yaptıkları yıllara bakıldığında Ali Haydar Bey (1924 - 1926) ya da Asaf Bey (1926 - 1928) tarafından getirildiğini düşündürmektedir. Özellikle Ali Haydar Bey İstanbul'dan Ankara'ya bu görevle getirilir getirilmez, öncelikle Ankara'nın taşından, toprağından numuneler olarak birkaç uzmanla birlikte Avrupa'ya gitmiş ve niteliklerini tahlil ettirmiştir (Tekeli, 1982, s. 57). Onun da, Asaf (İlbay) Bey'in de iyi eğitim almış olmaları ve Avrupa'da tetkiklerde bulunmuş olmalarından dolayı her ikisinin de heykelli bir havuzu yeni kurulmakta olan Ankara'ya getirip kurma vizyonuna sahip olabileceklerini düşündürmektedir. Ruşen Eşref Ünaydın'a göre de heykelleri Asaf Bey'in getirttiği, *Atatürk'ü Özleyiş* adlı kitabında (1981, s.77) Atatürk'e hitaben yazdığı şu satırlarından anlaşılmaktadır:

Kurtlar, sâdece, gece vakti dışarı çıkıldığı veya eve dönüldüğü zaman dere içlerine elde fener, omuzda mavzer inilen o ilk kışta değil, zaferden birkaç yıl sonra bile o semtlerde dolaşmakla da kalmadılar. Yenişehir kıyılarına indikleri dahi oldu!.. Hattâ şehremini Asaf (İlbay) Ankara'yı süslemek için Avrupa'dan bir demir

Şekil 16. Superili havuz Kızılay'da, 1929-1930.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0183.

havuzla birkaç da dökme nemfos heykeli getirtmişti. Havuz önceleri Kızılay meydanına kurulmuştu. Bugün de Sağlık Bakanlığı önündeki meydanda duruyor sanırım. Nemfoslar ise iki üç mevsimi senin bahçende geçirdilerdi. Ve bir kış üstü Yenişehir'e indirildiler. Fakat, bir tipili sabah, uyanılınca görüldü ki çıplak kızların kolları ile baldırları geceleyin kurtlar tarafından dişlenmişler!.. Demirlerin altındaki kırmızı boyalar yaralarının kanları gibi dışarı vurmuştu!..

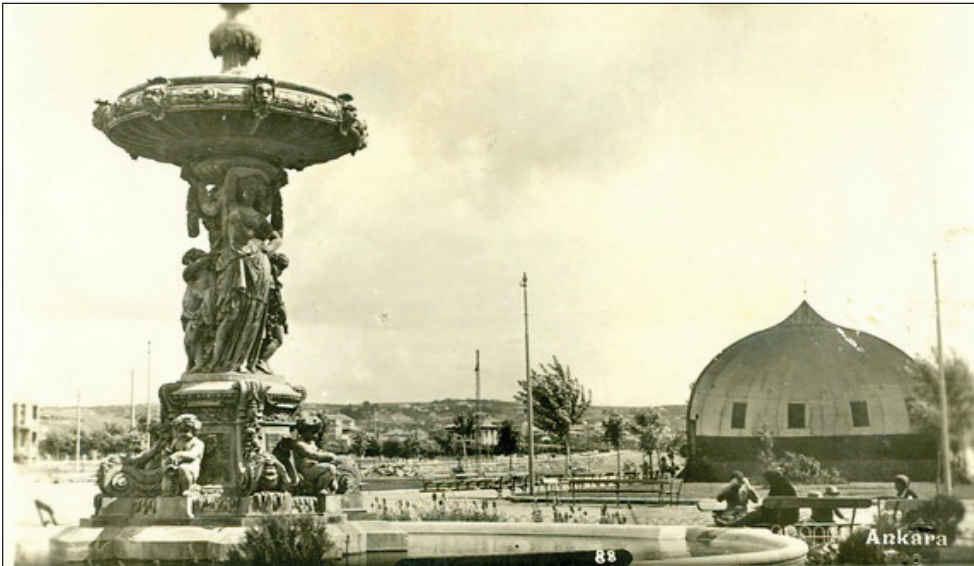
Yukarıdaki gibi pekçok yazı, makale ve edebiyat ürününde sözü edilen bu superili ve fiskiyeli havuzun, İtalya'dan geldiği ve Milano Belediyesi'nin bir hediyesi olduğu belirtilmektedir. Görüşme yapılan kişilerden Güven Dinçer'e göre de böyledir:

İkincisi benim görmediğim fakat okuduğum, resmini gördüğüm Kızılay'ın ortasında havuzbaşı... Milano Belediyesi hediye etti diyorlar ama aslını öğrenemedim. Çok nefis şeyler. Ama hazır gelmişti onlar İtalya'dan. Belki de hediye dedilerdi yani. Kesin yurt dışından onlar, yapacak sanatkar da yok zaten. O İtalyan süslemesidir yani biliyorsunuz Leningrad'ı kuranlar da İtalyanlardır. Ankara'yı kuranlar Avusturyalı ve Almanlardır ama İtalyan asıllı sanatçılar da vardı. Biliyorsun Luigi Mongeri filan İtalyandır (kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Burası, Ankara'nın ilk şehir parkı örneklerinden biri olarak yanına konumlandırılan konser çadırı (Şekil 17) ile birlikte Ankaralıları yeni bir kullanım ve kullanıcı ile tanıştırdı:

Bu heykel Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk Bulvarı ile Ziya Gökalp Caddesinin kesiştiği alanda bulunan, sonraları Hürriyet Meydanı olarak anılan büyük meydana doğru açılan parka adını vermekteydi. Havuzbaşı olarak anılan bu park kentin en temiz ve bakımlı parklarından biriydi. Yapım yılı, yapımcısı ya da tasarımcısı ile ilgili bilgi bulunmamasıyla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yoğun olarak kullanıldığı pek çok kaynaktan belirtilmiştir. Ankara Belediye Bandosunun Havuzbaşında verdiği akşam konserlerinin veya ilkbahar akşamları Atatürk Bulvarı'nda yürüyüş yapan Ankaralıların Havuzbaşında soluklanmalarının haber ve fotoğrafları dönemin günlük gazetelerinde sıkça yer almaktaydı. Atatürk Bulvarının ortasında akasya ağaçları bulunan geniş refüjü, iki yanında atkestanelerinin gölgesinde uzanan geniş kaldırımları ve bulvar kafeleriyle bilinen ve Ankaralıların 'piyasa yeri' olan, güney kesimindeki yürüyüşlerin bittiği yerdi Havuzbaşı (Çağlar, Uludağ ve Aksu, 2006, s.179).

Bu park, superili havuzun alana getirilip yerleştirilmesinden sonra ortaya çıkmış ve havuz etrafına dizilen koltuklar ile parkın tasarımı yapılmıştır. Açıldıktan sonra Şehremaneti tarafından organize edilen konserlerin verildiği park, yukarıda da belirtildiği gibi, Ankaralıları için bir odak noktası olmuştur. Riyaset-i Cumhur Mızıkası tarafından sıkça verilen bu konserler, dönemin gazetelerinden Hâkimiyet-i Milliye'nin 3 Kasım 1928 tarihli sayısında şöyle duyurulmuştur: "Yenişehir'de güzel bir park halini alan meydana akşamları Riyaseti Cumhur Mızıkası Çalıyor."

Şekil 17. Havuzbaşı ve konser çadırı.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 2747.

Yenişehir'deki superili havuzun Ankaralılar için buluşma yerinin de ötesinde kenarında konserlerin dinlendiği birer dinlenme ve hatta eğlence mekânı oldukları başka pekçok kaynak ve kişi tarafından da vurgulanmıştır (Renda, Durukan, Öztan, Yaman, Akpolat, Müderrisoğlu ve diğerleri, 2004, s. 265; Batuman, 2002, s. 48, Büyükyıldız, 2009, s. 97). Bu superili havuz dönem insanlarınca o kadar benimsenir ki artık onun bulunduğu meydan Havuzbaşı olarak anılmaya başlar:

Kızılay Parkı'nın olduğu yere önce, daha sonra birkaç kez daha yeri değişecek olan sonradan da ortadan kaybolan heykelli havuz yerleştirilir. Başlangıçta parkın adı bu heykelli havuz nedeniyle 'Havuzbaşı' olarak anılır. Havuzbaşı'nın yapım yılı ve kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Ancak belediye bandosunun konserler verdiği Havuzbaşı'nın, Atatürk Bulvarı'nda gezintiye çıkanların özellikle bahar ve yaz aylarında oturmadan geçemedikleri bir yer olduğu belleklerdedir (Memlük, 2009, s. 83-84).

Araştırma kapsamında mülakat yapılan görüşmeciler, Kızılay'da bulunduğu yıllarda görememiş olsalar da havuzbaşını şu cümlelerle anmaktadırlar:

Sonra gazetelerde onu yazmıştı.Kızılay'da meşhur hâlâ bulunan belki şekli değişti yıllar içinde Havuzbaşı denirdi. Onun ismi öyleydi (Bedia Yağız, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

İkincisi benim görmediğim fakat okuduğum, resmini gördüğüm Kızılayın ortasında havuzbaşı (Güven Dinçer, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Bugünkü Kızılay AWM binasının bulunduğu alana, dönemin ulusal dayanışma yaklaşımının bir ifadesi olarak, 1929 yılında Kızılay Genel Merkezi binasının kurulması ile de Havuzbaşı, Kızılay Parkı; meydan Kızılay Meydanı; Yenişehir ise Kızılay olarak anılmaya başlamıştır (Sahil, 1990).

Kızılay binasının bahçesi de güzel bir düzenlemeyle ve bu alana konumlandırılan bir havuz ile yine halkın buluşma, dinlenme alanlarından olur (Şekil 18).

Onun [Güvenpark'ın] karşısında şimdi Kızılay olan yerde de Kızılay Genel Müdürlüğü vardı.Biblo gibi bir binaydı. Orada da bir küçük havuz vardı. Arkasında da kum bahçesi vardı, çocuklar orada oynardı (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Batuman'ın (2002, s. 68) anlatısına göre "Cumhuriyet kamusalığının sahnesi olarak tasarlanan Kızılay Parkı gittikçe küçülerek önce bir çiçek tarhına dönüşür, ardından 1979 yılında tarihi binası ile birlikte yıkılarak otopark olarak kullanılmaya başlanır". 1925-1930 yılları arasında Kızılay'ı süsleyen superili havuz, 1930'lu yıllarda Gençlik Parkı henüz kurulmadan önce, parkın şimdiki Ulus kapısının bulunduğu yerdeki çukurluğa konur (Şekil 19) (Bir Zamanlar Ankara, 1994, s. 195):

Şekil 18. Kızılay Parkı ve havuzu, 1930'lar.

Kaynak: Korkut Erkan koleksiyonu.

Şekil 19. Superili Havuz Gençlik Parkı'nın bulunduğu alanda, 1930'lar.
Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1656.

Şimdiki Gençlik Parkı'nın olduğu yerde vardı bir havuz, onun etrafında, başında oturulurdu. Orası bataklık bir yerdi. Bizim evimiz Ulus'ta Karyağdı Türbesi'nin yakınındaydı. Orada bir kiracımız Kastamonulu Meliha Hanım vardı. Oradan giderken gelirken havuzdan bahsederdi ama etrafı bataklık. Sonradan Gençlik Parkı olarak düzenlendi (İbrahim Hakkı Elmadağlı, kişisel iletişim, 19 Aralık 2013).

1936'da Gençlik Parkı'nın inşaatına başlanmasıyla havuz bu kez de Hacettepe Parkı'na taşınır (Şekil 20). Havuz bu durağında 1960'lara kadar kalır. Çalışma kapsamında mülakat yapılan kişilerin yaş aralıkları onları, havuzu bu alanda görme şansına sahip kılmıştır:

Bir de Hacettepe'de bir yer hatırlıyorum ben büyük bir şeyi de vardı havuzu, insan rölyefli filan olan bir kısmı. Onun kenarında oturulurdu (İbrahim Hakkı Elmadağlı, kişisel iletişim, 19 Aralık 2013).

Bunun yanı sıra bir başka parkı ben Hacettepe'nin kenarında izledim. 1960'lı yıllarda Hacettepe Üniversitesi'nin 3. yılı ya da tıp fakültesi yeni yeni faaliyete geçmişti. 65 yılıydı herhalde onun üst kısmına Kızılay'daki havuzun daha doğrusu Yenışehir'deki havuzun bir parçası taşınmıştı. Onun etrafında şey yapardık ama o havuz kaderine terkedilmişti o yıllarda. Sessiz, sakin bir şekilde dururdu, onun etrafında dolaşırdık ve bunun niye buraya konduğunu düşünürdük.

Bu Sayın Doğramacı'nın gücünden buraya geldi derlerdi. Ben öyle zannetmiyorum öyle olsaydı o havuz daha sonra Hacettepe kompleksinin ortasına konurdu diye düşünüyorum (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Tabii bir havuz kültürü vardı. Hem restoranların, hem evlerin bahçesinde olurdu. Hakikaten çok güzel görüntü olurdu hiç unutmam böyle onlarda pinpon topları olurdu fışkiyelerin üzerinde, onlar böyle güzel bir görüntü verirdi. Bu havuzlar baya bir yekün tutardı hemen hemen beş evde on evde bir havuz olurdu. Ankara'da böyle bir kültür vardı. Ancak maalesef şehrin bütününde çok eski Ankara'lı olmama rağmen çok fazla belleğimde genel havuz adedi çok azdır. Bunların en mühimi Hacettepe Hacettepe olmadan evvel Hacettepe parkı vardı. Orada çok nefis bir havuz vardı böyle etrafı heykelli filan. Bir de Hacettepe parkı da çok güzel bir parktı. İnsanlar çoluğuyla çocuğuyla giderdi, orada o parka havuzun kenarında otururlar böyle çok da hoşça vakit geçirirlerdi (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Hacettepe parkı önündeki şimdi İhsan Doğramacı heykelinin olduğu yerin önünden geçen yol, klasik hastanenin önünden geçen yol eskiden Hacettepe yolu. Onun üstü taa Samanpazarı'na kadar evdi. Bunlar eski Ankara evleriydi, güzel evlerdi. Bizim ev de oradaydı. Müthiş güzel evlerdi o evler, Hacettepe'nin istimplakiyle yıkıldılar. Ora-

Şekil 20. Superili Havuz Hacettepe Parkı'nda, 1940'lar.

Kaynak: Korkut Erkan koleksiyonu.

sı aşağı doğru Hacettepe'nin istimlakıyla yıkılan alanlar bugünkü İhsan Doğramacı heykelinin olduğu yere kadar olan alan evdi. Caddenin ucunda birkaç gecekondu tipi evler vardı. Onun dışında eski Ankara evleridir, onu dışında bir sürü cami filan vardı. Şimdi orası bir park haline getiriliyor, orada ev filan yok. Yağcıdede diyorlar, tek tük ağaç filan var, orası bir park haline getiriliyor. Şimdiki o caddenin devamında Hacettepe'nin sosyal tesisleri filan var. Tam tepeye gidince bir otopark yeri vardır tam orası aşağı yukarı havuzun olduğu yerd. Havuz ortada, havuzun ortasında da bir heykel, çok güzel bir heykel. Etrafı bayağı genişti yani büyük bir daire etrafında tur olabilir, 20-30 banko var hatta aileler gelir, ders çalışmak isteyen çocuklar gelir üniversite öğrencisi orada ağaçların arasında. Taa aşağıdan itibaren de ağaçlandırılmıştı, bugünkü Hacettepe'nin acil kapısının olduğu yerden itibaren (Güven Dinçer, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Bu iki büyük Ulus ve Kızılay meydanlarına en yakın iki sudan sonra akla gelebilecek, daha küçük meydanların süs havuzları ancak 24 saat suyu akabilen, özenle yapılmış, kent peyzajına büyük katkıda bulunan bir meşhuruur Hacettepe'si. Çok ünlü semtimiz, maalesef bugün haritadan silinmiş de olsa sadece yerine yapılan üniversite kampüsü ve hastanelerle yeri belirlenebilen Hacettepe'nin tepesindeki havuz. Belgelerde ancak geriye dönük görmek mümkündür. Onun havuzundaki suyundan daha çok ortasındaki heykel grubu, küçük boy bir anıt denecek kadar ve de Avrupadaki

örnekleriyle yarışacak kadar çok popüler, çok güzel bir heykel grubu bu (Doğu Mermerci, kişisel iletişim, 18 Aralık 2013).

Çocukluğumdan hatırladığım Hacettepe'nin eski hali. Biz Hamamönü'nde otururduk. Hatta Hacettepe o zaman mezarlıktı. Orada bir havuzu hayal meyal hatırlıyorum. O havuz sonradan Ankara'nın muhtelif yerlerine taşındı. Heykelleri filan vardı. Fakat o havuzu acaba başkaları söyledide mi hatırlıyorum yoksa ben hakikaten kendi gördüğüm olarak mı hatırlıyorum onu iyice bilemiyorum. Ama orada bir havuzun olduğu kesin (Bedia Yağız, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Hacettepe Hastanesi'nin binaları yükselmeye başladık-tan sonra ise havuz bir kez daha yer değiştirir: "Hacettepe Parkı da, eski önemini kaybedip, üniversitenin arka bahçesi durumuna düşünce havuz Tandoğan Meydanı'na yerleştirildi" (Bir Zamanlar Ankara, 1994, s.115). Görüşmecilerimiz ise havuzun yer değiştirmesini şu ifadelerle anlattılar:

Daha sonra o Hacettepe parkındaki havuzu getirdiler Tandoğan'a koydular. Uzun zaman Tandoğan'da durdu. Güzeldi o zaman da. Ama daha sonra o havuz nedense oradan kaldırıldı. Akibeti de şu anda meçhul. Güzel bir havuzdu (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Maalesef Hacettepe Üniversitesi orada ağır ağır kendiliğinden gelişti. Tabi olaylar onu büyüttü büyüttü büyüttü doku-

Şekil 21A. Superili havuz Tandoğan'da, 1980.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 1828.

Şekil 21B. Superili havuz, Tandoğan'da, 1980'ler.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 2661.

nulamaz hale getirdi. Bugünkü Tibet'teki o Lhasa şehri gibi muazzam bir taş yığını meydana çıktı, park gitti. Yetmedi Samanpazarı'na doğru istimlak ettiler. Halbuki Hacettepe parkı kalsaydı, o semtler kalsaydı. Oralar 1870-80'den sonra yapılmış semtlerdi çoğu ve güzel semtlerdi. Kurucular, başkent Ankara'yı kuranlar iki şeyi düşünmüşler bana göre: Bir Yenişehir'e doğru uzanan bulvarı düşünmüşler ilk başta daha plan filan yokken orada 500 ev yaptırıyorlar ve orayı yeni ideal başkent olarak düşünüyorlar. Bir de eski şehri yeniye kazandırmak ve onunla bütünleştirmek. Şimdi Hacettepe'deki park o. Çok güzel bir park hakikaten nefis bir yerde. O semtlerin insanı oraya gider dinlenirdi yani.

Hatta o zaman ufak tefek tabii o zaman öyle pastacıdan filan alma yoktu herkes evde birşeyler yapar giderdi oraya otururdu. Orası öyleydi. Sonra oradaki heykel nereye kalktı diye bilemiyorum hatta belediyenin elinde olduğunu biliyorum. Dörtte birinin var olduğunu düşünüyoruz. Biz Ankaralılar Vakfı olarak müracaat ettik belediyeye, biz tamir ettireceğiz hazırız, onu verin yahut istediğiniz yere yapalım dedik. Tabii kabul etmediler. Ne oldu bilmiyorum erimeye mi gitti. Onlar 3 tanedir aslında diye düşünüyorum. Milano Belediyesi hediye etti diyorlar ama aslını öğrenemedim. Bir tanesi odur. Yani eski Ankara'nın rehabilitasyonunun bir parçası Hacettepe parkının ortasında... Bu Hacettepe Parkı 60'lı yıllara kadar vardı. İlk kuruluşunu bilemiyorum. Ama ben ilkokulda da gittim oraya lisedeyken de gittim (Güven Dinçer, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

Benim çocukluğumdan hatırladığım Hacettepe'nin eski hali. Biz Hamamönü'nde otururduk hatta Hacettepe o zaman mezarlıktı. Orada bir havuzu hayal meyal hatırlıyorum. O havuz sonradan Ankara'nın muhtelif yerlerine taşınmıştı, heykelleri filan vardı (Bedia Yağız, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013).

1970'li yıllardan itibaren Tandoğan Meydanı'na konumlandırılan superili havuz (Şekil 21A,B) buradan da, bölgede 1994 yılında metro çalışmalarına başlanmasıyla çok uzun yıllar kalacağı belediye depolarına kaldırılır. 1970'li 80'li yılların fotoğraf ve kartpostallarında Tandoğan'da sıklıkla görülebilen havuz burada, artık çevresinde insan-

Şekil 22A. Superili havuz Cermodern otoparkında, 2013.
Fotoğraf: Mehtap Türkyılmaz.

Şekil 22B. Yeşil boyalı superili havuz Cermodern'de, 2013.
Fotoğraf: Mehtap Türkyılmaz.

ların bulunduğu, dinlendiği bir mekân oluşturmaktan çok bulunduğu meydana görsel olarak güzellik katan bir simge olmuştur.

Superileri, belediye depolarında 20 yıl kadar bekledikten sonra, dönemin Kültür Bakanı'nın talimatıyla 2010 yılında Cer Modern'in otoparkına konumlandırılmışlardır. Yıllarca pek çok adres değiştirmesinden ve depodaki bekleme koşullarından heykeller aşınmış olsa gerek ki önceki rengine hiç uymayan yeşil bir boyayla boyanmışlardır (Şekil 22A,B). Cumhuriyet'in getirdiği modernizm uygulamaları kapsamında ülkemize gelen ve hem başkentin hem

de Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş olan superili havuz bugün, bir dönem sahne olduğu konserler, sohbetler, buluşmalar ve çocuk seslerine çok uzak ve işlevsiz bir şekilde kendisine reva görülen köşesinde, sessizce beklemektedir.

Güvenpark ve Havuzu

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bahçelerindeki havuzbaşlarıyla birlikte oluşturulan yeşil alanlarıyla; Maliye, Meclis ve Millet bahçeleri, ardından Atatürk Orman Çiftliği, Gençlik Parkı ve Hacettepe Parkı gibi ağırlıklı ola-

Şekil 23A. Güvenpark ve havuzu, 1939.

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0752.

Şekil 23B. Güvenpark ve havuzu, 1950'ler.

Kaynak: Korkut Erkan koleksiyonu.

rak Ulus ve çevresinde kurgulanan kamuya açık eğlence, dinlenme ve buluşma mekanları, 1940'lardan sonra Ulus Meydanı'nda başlayan değişim ile halkın ilgi odağı olma niteliklerini kaybetmeye başladılar. Bayraktar'a göre (2013, s. 25) Jansen Planı'nda bir merkez olarak yer almamasına karşın binalarının birbiri ardına inşa edilmesiyle Kızılay'ın, bu dönemde, bürokratik ve politik merkez olarak önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Kızılay'ın göbeği denebilecek yerinde konumlandırılmış olan Güvenpark ve Güvenlik Anıtı "inşa edildiği dönemde, Sıhhiye'den itibaren algılanan hâkim bir konumdadır." (Batuman, 2002, s. 58). Araştırma kapsamında mülakat yapılan kişiler ise Güvenpark'ı ve önemini şöyle ifade etmişlerdir:

Bir de tabii Güvenpark'ın havuzu vardı. Orası hakikaten çok güzel bir yerdin hem havuzbaşıyla hem heykeliyle. Akşam olunca insanlarda akşamüstü tabii insanlarda şimdiki gibi televizyon olmadığı için akşamüzeri gezintiye çıkardı insanlar çoluğuyla çocuğuyla. En büyük gezinti yerlerinden biri de Güven parkıydı. Hatta mermerden oturacak yerler vardı şimdiki gibi ve güzel bir bahçeydi (Ayhan Sümer, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Güven Park'taki havuzbaşı ise, daha çok kent içindeki kısa süreli dinlenmelerde, ara sıra da bir buluşma noktası olarak değerlendirdiğimiz bir mekandı...Güvenpark'taki havuzbaşı konumunun getirdiği avantaj nedeniyle, geçmişte

anımsadığım özelliğini hala sürdürmekte (Gülseren Mungan Yavuztürk, kişisel iletişim, 19 Aralık, 2013).

Güvenpark ise daha protokol bir park diye düşünüyorum. Mesela şey de enteresandır orada kanepeler mermerdir. Sanki hiç aşınmamayı getirmiştir, yani bu havuzbaşları ölümsüzdür. Ki oradahi heykel üzerinde de son dönemde bir arkadaşıyla Güvenpark'ta sohbet ederken bana burada bazı bilgiler iletti ve beni çok etkiledi. Güvenlik anıtının esas olarak salt emniyet teşkilatına ait olmadığını esas olarak silahlı halkın yani Cumhuriyeti korumak için devredilen Atatürk'ün devrettiği mirasın parçası olarak yapıldığını söyledi bana. Yani tersanelerine girilmiş, ordusu dağıtılmış, hukuk yok edilmiş olsa dahi bu cumhuriyeti sen koruyacaksın şeklinde bir miras temsil etmektedir. Oradaki çıplaklık aynı zamanda yoksulluğu ifade etmektedir. Ama bu şart da dahi dik duracaksın sağlam duracaksın. Böyle bir anıt dikilmiştir oraya ve son derece anlamlı bir anıttır. Bir de tabii talebeliğimde orada çok nümayiş olurdu. Bu nümayişlerde polislerin saldırdığı öğrencilerin ulaştığı, sığındığı bir yerdi orası. Çünkü halkla talebe bir anda kaynaşverirdi ve polis kimi götürceğini bilemezdi. Bu yönden de gençlik hareketleri açısından Güvenpark'ın ayrı bir önemi vardır (Korkut Erkan, kişisel iletişim, 16 Aralık 2013).

Onun dışında yine Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bugünkü kent merkezi içinde büyük meydanlarda veya önemli alanlarda Ankara Belediyesi'nin ve yetkili diğer kurumların ortak çalışmasıyla yapılmış, Kızılay'da Güvenpark'ı içindeki Güven anıtı ve havuzunu aynı şekilde sıralamaya koyabiliriz. Çok değerli sanatçıların eseridir. Çok yıpratılmış, çok eskitilmiş, çok fonksiyon dışı kullanılmış da olsa acı olaylarda da adres olsa yine de bugün anıt aslımı aynen muhafaza etmekte. Fakat havuz ilk günlerdeki popüler fonksiyonunu yitirmiş bulunmakta (Doğu Mermerci, kişisel iletişim, 18 Aralık 2013)

Daha çok Kızılay'dakini biliyorum. Sonradan mermer koltuklar yapıldı. O mermer koltuklara otururlar hatta yiyecek birşeyler ellerinde yerler, otururlar, dinlenirler, bir nefes alırlar belki sonra evlerine giderler. Ben hep çalıştığım için ancak orada oturanları 5'ten sonra hatırlıyorum, muhakkak oradan geçirdim akşam saatinde (Bedia Yağız, kişisel iletişim, 17 Aralık 2013)

Anlatılardan da görülebileceği gibi Güvenpark (Şekil 23A,B) inşa edildiği günden bu yana, anıtıyla, mermer koltuklarıyla, Ankaralının anılarında ve belleklerinde büyük öneme sahip olmuş, her dönem farklı buluşmalara tanıklık etmiş bir park ve havuzbaşlarıdır. Günümüzde işlevini eski

çoşkusuyla sürdürüyor olsa da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren varlığını sürdürüyor olması mutluluk vericidir.

SONUÇ

Araştırma kapsamında ele alınan, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren 1940'lı yılların ikinci yarısına kadar olan zaman diliminde; Ankara'nın inşa süreci ve bu süreç içerisinde kurgulanan havuzbaşlarının her biri, Ankara'nın yeni devletin başkenti olarak kentsel dönüşümünün farklı boyutlarını simgelemektedirler. Yenişehir'den Çankaya'ya Ankara bu dönemde önemli bir kentsel dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm süreci, belki bugünün Ankara'sında çok gereksinim duyduğumuz fakat farkında olamadığımız bir vizyon içermektedir. Cumhuriyeti kuran ve modern Ankara'nın kuruluşunda rol alan kadro öyle bir vizyona ve düşünce yapısına sahiptir ki, başkent ilan edildiği yıllarda kurak, bozkır ve sıtmal Ankara'nın "1950'lere kadar oluşan imgeleri, yöneticiler ve kent halkı için bir övünç kaynağı" (Cengizkan, 2010) oluşturmuştur.

Cengizkan'a göre "1954'te yeni plan gereksinimi ortaya çıkınca hazırlanan yarışma şartname kitapçığı, Ankara şehir merkezinin bir park ve bahçe cenneti olduğunu kanıtlar (Tablo I). Yetişmiş ağaçlarıyla bu parklar ve Maltepe Yeşil Kuşağı (Anıt-Kabir'in Mebusevleri girişinden Kumrular Sokak ve Yüksel Caddesi üzerinden, Bülbül-deresi Caddesi'ne kadar devam eden) yanı sıra, gelişmiş ağaçlarıyla bulvarlar ve ana caddeler, 1920'lerin kurak ve tozlu Ankara'sını birdenbire değiştirmiştir.

Kısacası eksiklikleri olmasına rağmen, Ankara bir dönem; halka açık büyük metrajlı yeşil alanlarıyla, parklarıyla, havuzbaşlarıyla yani halkın sosyalleşebileceği, birbiriyle ilişkiye geçeceği kamusal alanlarıyla tüm ülkeye model teşkil edecek bir başkent olmayı başarmıştır.

Günümüzle karşılaştırıldığında özellikle son 20-30 yılda, neo-liberal yeniden yapılanma ile ortaya çıkan yeni kapitalist ilişkiler çerçevesinde bu dönemin mekânsal kurgusu, önceki döneme nazaran çok daha hiyerarşik niteliktedir. Doğan'a göre neo-liberalizmle birlikte ortaya çıkan bu düzenin yeni mekânsal yapılanması popüler ifadesiyle 'dünya kentleri sistemi'dir. Doğan, globalleşmenin etkisiyle ortadan kalkmaya başlayan ulus-devletlerin öngördüğü kent yapısının yine aynı etkiyle büyük AVM'ler ve hiper mekânlara evrildiğini belirtir (2001, s.99).

Özer ve Ayten (2005, s.96) ise alışveriş merkezlerinin, gökdelenlerin ve kapalı mekânların artışını nüfustaki artı-

şa bağlamakta ve buna paralel olarak artan taşıt sayısı ile birlikte, kamusal alanların, taşıt dolaşımının en üst düzeye çıktığı alanlara dönüştüğünü belirtmektedirler. Gökğür de (2008, s.9) benzer bir yaklaşımla kentsel dönüşümü: “kentsel düzenlemelerde donatıların tekel mantığıyla ele alınması, kenti daha çok taşıt ulaşımına uyumlu hale getirmiş ve özel sektörün kamusal alan üretimine girmesine neden olmuştur. Bu “yeni tip kamusal alanlar” kamuya açık özel alanlar kentlerde kendilerini tema parkları, ticaret merkezleri vb. şeklinde göstermiştir.” sözleriyle özetlemiştir.

Küreselleşmenin getirdiği teknolojik dönüşümle birlikte hayatımıza giren teknolojik ürünler de insan yaşamını ve kentsel dönüşümü etkileyen faktörlerden olmuştur. Teknoloji gelişirken insan ilişkileri bu değişime ayak uyduramamaktadır. Teknolojinin gelişimi insanların hayatını kolaylaştırdığından sosyalleşmelerini sağlaması gerekirken insan ilişkilerini zayıflatmakta ve Yakup Kadri'nin bir dönemin Ankara'sının insanları için bahsettiği gibi onları 'fildişi kulelerine' hapsetmektedir.

Oysa bir dönem, harap, yıkık bir durumda olan kentin daha sonraki kurgusunda oluşturulan kamusal alanlarda toplumsal hayat yeniden yaratılmıştır. Gençlik Parkı'nın ilk kurulduğu yıllardaki “toplumsal anlamı” ile kamusallığın o günlerdeki anlamı elbette bugün kamusallığın televizyon veya bilgisayar karşısında, internet ortamında kurulduğu bir toplumdaki anlamından farklıdır.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan insanlara “günümüzde havuzbaşlarının yerini ne aldı” diye sorulduğunda bazıları insanların artık haftasonu evlerinin olduğundan bahsetmiştir. Ankara özelinde kentleşmenin durumuna bakıldığında şehir içinde bir dönem havuzbaşlarıyla, yeşil alanlarıyla kurgulanan mekânların ve meydanların artık kalmadığı görülmektedir. Özellikle orta halli insanlar, yerel yönetimlerin yeşil alanları yeni yollar açmak için birer birer yokettikten sonra, kendileri için yaptığı suni piknik alanlarında ya omuz omuza bir sıkışıklıkta ya da yaptığı özel kamelyeler içinde birbirinin mangal dumanları arasında piknikler yaparak sosyalleşebilmektedirler. Daha varlıklı insanlar ise haftasonlarında Ankara dışında edindikleri arsalarla yaptırarak evlerine gitmekte ya da yine şehir dışındaki göl kenarlarına ve aquaparklara gitmektedirler.

Yiğit ve Türel (2006, s. 194) teknolojik gelişmeler sonrasında ve kentleşme konusunda gelinen nokta hususunda şu görüşleri ve önerileri dile getirmişlerdir:

... günümüz açık mekânlarını değerlendirdiğimizde teknolojiyi temel alan büyük çaplı gelişmelere karşın, bu mekânların çoğunlukla gününbirlik çözümler ürettiğini ve kültürel anlamda gelecek nesillere ip ucu verebilecek bir kimlik içermediğini gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda açık mekân olgusunun tarihsel süreçteki şekillenışı günümüz plancıları ve tasarımcıları tarafından özümsemeli ve kültürel altyapıyı içeren bu bakış açısı çağdaş kent mekânlarına taşınmalıdır.

Bu durumda yapılması gereken yerel yönetimlerin yeniden, kentleşmenin sadece ulaşım ve altyapıya yönelik bir mühendislik anlayışı olmadığını benimseyerek kentlere kimlik ve kişilik kazandıracak ve kentsel yaşam kalitesini yükseltecek projeler üretmeye başlamalarıdır.

Ankara için yapılması gereken ve Ankara'nın hakettiği; kentin, insanları kamusal alanlarında buluşturarak mutluluk verdiği geçmişinin yeniden gözden geçirilerek, geleceğini de bu mantık ve vizyonla kurmaya çalışmak ve artık geçmişten kalan hiçbir şeyi ortadan kaldırmamak ya da dönüştürmemektir.

Tablo I. Ankara Şehrindeki Belli Başlı Yeşil Alanlar.

Parkın Adı	Parkın Toplam Alanı (m ²)
Gençlik Parkı	340,000
Emniyet Parkı	18,000
Hisar Parkı	46,000
Hacettepe Parkı	134,000
Aktepe Parkı	560,000
Büyük Millet Meclisi Parkı	70,000
Babaharman Parkı	40,000
Anıt-Kabir Parkı	600,000
Maltepe Yeşil Kuşakları	150,000
Cebeci Spor Sahası	80,000
Atatürk Orman Çiftliği	1,200,000
Çubuk Barajı	800,000
Söğütözü Parkı	25,000
Gölbaşı Plajı	(800,000 m ² 'lik bir park içindedir)

Kaynak: Cengizkan, 2010.

Kaynakça

- II. TBMM ve bahçesindeki havuz [fotoğraf]. (1933). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1644), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- II. TBMM bahçesi ve kaskatlı havuz [fotoğraf]. (1930). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1182), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Alpagut, L. (2010) Atatürk Orman Çiftliği'nde Ernst Egl'in izleri: Planlama, bira fabrikası, konutlar ve "geleneksel" bir hamam. *METU/JFA*, 27(2), ss. 239-264.
- Altıntaş, O., Eliri, İ. (2005). Birey toplum ilişkisinde kent kültürü, kamusal alan ve onda şekillenen sanat olgusu. *İdil Dergisi*, 1(5), ss. 61-74.
- Arcayürek, C. (1983). *Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ankara: Kara kalpaklı kent 1923-1938. (2009). İstanbul: Suna ve İnan Kırac Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Atatürk Orman Çiftliği Karadeniz Havuzu'nda heykel ve çocuk [fotoğraf]. (1940'lar). Oya İslimyeli Ulutin, Eski Ankara Fotoğrafları Facebook Grubu. 10 Haziran 2015 tarihinde http://www.facebook.com/photo.php?fbid=10206185263247879&set=gm.10153194816710860&type=1&__mref=message_bubble adresinden erişildi.
- Atatürk Orman Çiftliği Karadeniz Havuzu ve heykeli [fotoğraf]. (1936-1939). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0168), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü ve havuzu [fotoğraf]. (1940'lar). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0913), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., Özsoy, E.D. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ayoğlu, B.O. (2010). "Zafer Anıtı - Güvenpark - TBMM" kent aksının varolan durumunun irdelenmesi ve cumhuriyet aksi olarak yeniden tasarımı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), ss. 199-226.
- Batuman, B. (2002). Mekân, kimlik ve sosyal çatışma: Cumhuriyet'in kamusal mekânı olarak Kızılay Meydanı. Güven Arif Sargın (Der.), *Başkent üzerine mekân-politik tezler Ankara'nın kamusal yüzleri* içinde (41-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 20-35.
- Berman, M. (2013). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bir Zamanlar Ankara*. (1994). Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Bozyiğit, A.E. (2002). *Ankara'dan uçan kuşlar Türk ve dünya yazınında Ankara (seçki-III)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Büyükyıldız, F. (2009). *Başka kent Ankara*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cantek, F.Ş. (2003). *Yabanlar ve yerliler başkent olma sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cengizkan, A. (2002). *Modernin saati*. Ankara: Mimarlar Derneği.
- Cengizkan, A. (2010). *Türkiye için modern ve planlı bir başkent kurmak: Ankara 1920-1950*. 12 Aralık 2013 tarihinde <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm> adresinden erişildi.
- Cumhuriyetin başkenti (CII)*. (2007). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı görüşmeleri tutulgası. (9-16 Mayıs 1935).
- TBMM Kütüphanesi Siyasi Parti Yayınları. 10 Şubat 2015 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197610571%20CHP%204%20NCU%20BUYUK%20KURULTAYI%20GORUSMELERİ%20TUTULGASI/197610571%20CHP%204%20NCU%20BUYUK%20KURULTAYI%20GORUSMELERİ%20TUTULGASI%20BOLU%201.pdf> adresinden erişildi.
- Cumhuriyet devriminin yolu Atatürk Bulvarı*. (2009). Ankara: Koleksiyoncular Derneği yayını.
- Çağlar, N., Uludağ, Z. ve Aksu, A. (2006). Hürriyet Meydanı: Bir kentsel mekânın yenilik ve dönüşüm öyküsü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(1), ss. 177-182.
- Demir, E. (2006). Toplumsal değişme süreci içinde Gençlik Parkı: Sosyolojik bir değerlendirme. *Planlama*, 4, 69-77.
- Demir, E. (2005). Park kullanım kalıpları: Gençlik Parkı ziyaretçileri üzerine bir araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14(3), 19-42.
- Doğan, A.E. (2001). Türkiye kentlerinde yirmi yılın bilançosu. *Praksis*, 2, ss. 97-123.
- Ellison, G. (1999). *Ankara'da bir İngiliz kadını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ergin, N. (1993). Kent Mekânlarındaki Heykeller ve Ağaç Heykel Sempozyumları. *Sanat Çevresi*, 38, 10-14.
- Farrère, C. (1999). *Ankaralı Dört Hanım*. (K. Dinçmen, Çev.). İstanbul: Scala Yayıncılık.

- Fıskiyeli havuz ve konser çadırı* [fotoğraf]. (t.y.). Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi (2747), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara
- Gençkaya, Ö.F. (2008). *Eğitimin başkenti Ankara*. Ankara: VEKAM Yayınları.
- Gençlik Parkı ve parktaki kadın heykeli* [fotoğraf]. (1970'ler). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (2651), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Gençlik Parkı* [fotoğraf]. (1950'ler). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1034), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Gençlik Parkı'nda bulunan fıskiyeli havuz* [fotoğraf]. (1930'lar). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1656), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Güç, M. (2005). *Açık alan heykellerinin kent estetiğine katkısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Günay, B. ve Selman, M. (1994). Kentsel görüntü ve kentsel estetik örnek kent: Ankara. İ.Tekeli (Der.). *Kent, planlama, politika, sanat Tarık Okyay anısına yazılar* içinde (ss.277-321). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Güvenpark havuzu* [fotoğraf]. (1939). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0752), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Hariciye Nezareti Belgeleri, İstanbul Murahhaslığı Fonu [HR.İM.]. (21/4/1928). (Dosya No: 24, Gömlek No: 27), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.
- Hariciye Nezareti Belgeleri, İstanbul Murahhaslığı Fonu [HR.İM.].(02/5/1928). (Dosya No: 24, Gömlek No: 29), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.
- Hariciye Nezareti Belgeleri, İstanbul Murahhaslığı Fonu [HR.İM.]. (06/5/1928).(Dosya No: 24, Gömlek No:31), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.
- Hariciye Nezareti Belgeleri, İstanbul Murahhaslığı Fonu [HR.İM.]. (21/6/1928).(Dosya No:227, Gömlek No:30), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.
- Karadeniz Havuzu'nun heykelleri Gençlik Parkı'nda* [fotoğraf]. (1956). Oya İslimiyeli Ulutin, Eski Ankara Fotoğrafları Facebook Grubu. 10 Haziran 2015 tarihinde <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10203813689280012&set=o.a.10152432360400860&type=1&theater> adresinden erişildi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1991). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kartal, C.B. (2013).Ankara'nın başkent oluş sürecinde dönem basınında Ankara ve İstanbul: "Makarr" ve "Payitaht".*Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 75-88.
- Kurtaslan, B.Ö. (2005). Açık alanlarda heykel-çevre ilişkisi ve tasarımı.*Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, ss.193-222.
- Kurtaslan, B. Ö. ve Hatipoğlu, T. (2011). Açık Alan Heykellerinin Çevre İle İlişkinin Konya Atatürk Anıtı Örneğinde İrdelenmesi.*Selçuk Üniversitesi Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 25 (4), 79-90.
- Maarif Evrakı Dosya Usulü Envanteri, Mektubi Kalemî Fonu [MF.MKT.].(02/M/1324 [Hicri]). BOA
- (Dosya No:913, Gömlek No:12), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.
- Maliye Bakanlığı ve bahçesi* [fotoğraf]. (1930'lar). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0955), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Maliye Vekaleti'nin bahçesinde dinlenen memurlar ve bahçedeki fıskiyeli havuz* [fotoğraf]. (1930'lar). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (2848), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Marmara havuzu* [fotoğraf]. (1927). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1132), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Marmara havuzunda kayıkla gezinti* [fotoğraf]. (1930). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1532), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Marmara Köşkü ve havuzu* [fotoğraf]. (1930'lar). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1648), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Memlük, Y. (2009). *Cumhuriyet Devrimi'nin yolu: Atatürk bulvarı* içinde (ss. 73-87). Ankara: Koleksiyoncular Derneği.
- Modernite. (2013). Wikipedi içinde 14 Aralık 2013 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite> adresinden erişildi.
- Orduevi önündeki havuz* [fotoğraf]. (1926). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1096), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Superili havuz Kızılay'da* [fotoğraf]. (1929-1930). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0183), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Öymen, A. (2002). *Bir dönem bir çocuk*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özer, M.N. ve Ayten, M.A. (2005). Kamusal odak olarak kent meydanları. *Planlama*, 3, 96-103.

- Özkan, D. (Yay. Haz.).(1999). *Cumhuriyet'in renkleri, biçimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Renda, G., Durukan, A., Öztan, Y., Yaman, Z.Y., Akpolat, M.S., Müderrisoğlu, F. ve diğerleri. (2004). Ankara başkent arkeolojisi ve mimarisi. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Sargın, G.A. (Der.). (2002). *Başkent üzerine mekân-politik tezler Ankara'nın kamusal yüzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sahil, S. (1990). Başkent Ankara'daki devlet yapısının kentsel mekânın oluşma sürecindeki yeri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), 65-80.
- Şenyapılı, Ö. (1993). Cumhuriyet'in başkenti Ankara'nın ilk yılları. *Amfora*, 1(11), 28-31.
- Şevket, E. (1939).Ankara'da bahar.Yedigün, 322, 16.
- Tandoğan meydanı* [fotoğraf]. (1980). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (1828), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Tandoğan'daki fiskiyeli havuz* [fotoğraf]. (1980'ler). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (2661), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Tekeli, İ. (1982). Başkent Ankara'nın öyküsü. *Türkiye'de kentleşme yazıları* içinde (ss. 49-81). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1994). Ankara'nın başkentlik kararının ülkesel mekân organizasyonu ve toplumsal yapıya etkileri bakımından genel bir değerlendirmesi. *Ankara Ankara* (Der. Enis Batur) içinde (ss. 143-159). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkyılmaz, M. ve Ayaokur, A. (2014). Ankara kent tarihi araştırmaları: 1923-2013. A. Köroğlu (Ed.). *Başkent oluşunun 90. yılında Ankara: 1923-2013 sempozyumu* içinde (ss. 261-271). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ünaydın, R.E. (1981). *Atatürk'ü özleyiş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yasa Yaman, Z. (2010). Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde modern Ankara ve anıt. *Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik IV Bir Açık Hava Müzesi: Ankara ve Çevresi* içinde (ss. 163-196). Ankara: VEKAM yayınları.
- Yiğit, M., Türel S. (2006). İlkçağlardan günümüze Anadolu'da açık mekânın evrimi.*Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*,3(2), 187-195.
- Zafer Anıtı önünden meydana bakış [fotoğraf].(1927). VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi (0887), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.